

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 24.04.19

Dette dokumentets nettadresse (URL) er:

<https://www.litteraturogmedieleksikon.no/cm4all/uproc.php/0/humor.pdf>

Humor

Ordet “humor” kommer fra et latinsk ord som betyr “fuktighet”, “væske”. Fram til moderne tid trodde mange at sammensetningen av kroppsvæsker avgjorde om du var en humoristisk person eller ikke.

“The term “humor” has undergone several changes of meaning and has evolved from a physiological to a mental quality. One of the earliest meanings of humor (humores) was bodily fluids (lat. *ūmor*: liquid, moistness).” (Scheel 2017)

Humor omfatter alt som framkaller latter. Humor har blitt oppfattet som latterens “psykiske pol”, mens komikk er latterens ekspressive, representative pol (Éric Smadja gjengitt fra Brisset 2012 s. 226). “Latter er én variant av til sammen seks genetisk kodete uttrykk for menneskelige affekter. Disse uttrykkene er felles for alle mennesker, uansett hvor på kloden du er født. Dermed er de heller ikke til å ta feil av når de uttrykkes. [...] De andre er angst, sinne, overraskelse, avsky og gråt. Felles for dem alle er at de utløses av en impuls som kommer helt spontant, som en automatisk reaksjon formet av den såkalte basalhjernen, de dypere områdene i storhjernen som vi har lite kontroll over.” (Sven Svebak i *Dagbladets Magasinet* 15. november 2008 s. 88)

Ifølge Rod A. Martin i boka *The Psychology of Humor: An Integrative Approach* (2006) “humor may be viewed as a habitual pattern, an ability, a temperament, an aesthetic response, an attitude, a world view, a coping strategy, or a defense mechanism.” (her gjengitt fra Scheel 2017)

Humor har blant annet emosjonelle og sosiale funksjoner. “[A]ll instances of humor always contain many related aspects – social, emotional, and cognitive ones” (Jeroen Vandaele i <https://benjamins.com/online/hts/articles/hum1>; lesedato 23.04.19).

Den franske 1500-tallsfilosofen og -essayisten Michel de Montaigne reflekterte “over skadefrydens slektskap med komikken. [...] Skadefryden er et forvarsel om egne lidelser. Den utløser en latter som kan virke ondsinnet, men som ikke er så lett å skille fra den glade og forsonende latteren. Latter er nemlig selve uttrykket for at

verden ikke kjenner rettferdighet eller moralsk garanti. Derfor hjelper det heller ikke å velge tårer fremfor latter: Latteren viser menneskets og verdens sanne ansikt.” (Ellen Krefting i *Morgenbladet* 30. juni – 6. juli 2017 s. 24)

Humor er “without doubt a distinctly human thing: our symbolic mind can turn uncertainty, surprise and danger into what we call humor.” (Jeroen Vandaele i <https://benjamins.com/online/hts/articles/hum1>; lesedato 23.04.19)

Den greske filosofen Aristoteles hevdet at det komiske oppstår når noe avviker fra det normale eller naturlige. “En standarddefinisjon av humor er “den mentale evne til å oppdage, uttrykke eller sette pris på elementer av latterlig eller absurd inkongruens (motstridende) i ideer, situasjoner, hendelser eller handlinger” [...] Inkongruens betyr at noe er uoverensstemmende. Det kan være situasjoner eller ideer som passer dårlig sammen, eller som avviker fra det som er vanlig, normgivende eller forventet.” (Tyrdal 2002 s. 15) Det kan være sammensetning av komponenter som ingen før har tenkt på å forbinde på akkurat den måten.

“Traced back to Aristotle, incongruity is the most widely accepted philosophical theory of humor to date (Morreall, 1989) – “amusement is the enjoyment of something which clashes with our mental patterns and expectations” (p. 1). People understand humorous communication if they are (cognitively) able to resolve the incongruity (Banas et al., 2011). Surprise is a key element (Meyer, 2000), and absurdity, nonsense, and surprise are *typical themes* (Buijzen & Valkenburg, 2004). For example, a customer might perceive a humorous incongruence if a (usually serious) bank employee wears a clown nose (maybe at carnival time). [...] incongruity theory emphasizes *cognition*, requiring the mental capacity to note, understand, and categorize incongruous changes and thus to comprehend a situation and its implications before humor (the cognitive state of mirth) can be experienced.” (Scheel 2017)

“[T]he essence of the laughable is the incongruous” (William Hazlitt sitert fra Martin 2007).

Humor kan fungere som middel til å mestre, til spenningsutløsning (som leder over i en lun, avslappet tilstand) og til å forholde seg til uforenlighet (inkongruens). Det humoristiske rommer oftest et element av det uventete, det overraskende, et annerledes perspektiv, noe som gir oss et nytt blikk på et fenomen.

“[H]umor involves an idea, image, text, or event that is in some sense incongruous, odd, unusual, unexpected, surprising, or out of the ordinary. In addition, there needs to be some aspect that causes us to appraise the stimulus as nonserious or unimportant, putting us into a playful frame of mind at least momentarily. Thus, the essence of humor seems to be incongruity, unexpectedness, and playfulness, which evolutionary theorists Matthew Gervais and David Wilson (2005) referred to as “nonserious social incongruity.” ” (Martin 2007)

Humor er “bevisst å akseptere forskjellen mellom det ideelle og det reelle, en forskjell som understrekes og dette er en måte å frigjøre seg fra den på” (B. Dupriez sitert fra Dolores og García 2013 s. 99). Å være humoristisk innebærer å dele frihet med andre (s. 99). Den tyske dikteren Johann Wolfgang von Goethe skrev at “ingenting avslører et menneskes karakter mer enn hva det synes er morsomt”.

Hans J. Eysenck har delt inn i “three meanings of humor when ascribing sense of humor to a person: laughing at the same things (conformist meaning), laughing often (quantitative meaning), and telling funny stories or amusing other people (productive meaning). The three are not necessarily related within individuals.” (gjengitt fra Scheel 2017)

Den greske filosofen Aristoteles hevdet at kun mennesket kjenner fenomenet humor, ingen dyrearter. “Mennesket er alene i verden om å kunne le, noterte filosofen Aristoteles. Men både historikere, antropologer og filosofer har lenge pekt på at hva vi ler av, hva vi oppfatter som komisk, er ekstremt kultur- og kontekst-avhengig. Derfor er humor ofte en test på innenforskap og utenforskap, på hvem som er “vi”. Latter er forløsende, forsonende og sosialt sammenbindende. Samtidig vekker den fort ubehag og forvirring, og den kan splitte. De fleste har opplevd hvor skamfullt det er å bryte ut i latter på feil sted, til feil tid.” (Ellen Krefting i *Morgenbladet* 30. juni – 6. juli 2017 s. 24)

“Laughter also plays a role in bringing people together and making groups bond. Laughter is contagious – we laugh 30 times more in social situations than when alone. This is why TV has laugh tracks. Hogan’s Heroes [en amerikansk sitcom] was originally tested before it aired in 1965 with and without laugh tracks. The version without laughter bombed, and laugh tracks became the norm thereafter.” (Steve Ellen i <https://theconversation.com/the-lowdown-on-laughter-from-boosting-immunity-to-releasing-tension-56568>; lesedato 18.05.18)

“An interesting 1992 study by Robert Provine found that a “laughter box” (a machine that generates canned laughter just like on sitcoms) was enough to produce laughter in individuals even though no incongruous material was present. Provine would simply present research participants with mundane phrases such as “It was nice meeting you” followed by the laughter box (Martin 129). Spending time at a coffee shop watching giddy friends interact confirms that often times people will laugh at the simplest things and that the social and emotional aspect is far stronger than any interesting cognitive trick. People will laugh hard at a professional comedian and we will triumph this comedian as being a great producer of laughter but if we pay closer attention to our everyday lives we can find even more sustained laughter amongst a group of friends hanging out. There is evidence that our evolutionary cousins, apes, use laughter as a means of signalling social play.” (Jeffrey Klassen i <https://offscreen.com/view/humour-a-synthesis-pt2>; lesedato 15.03.19)

Ifølge Simon Weaver er det “widely accepted that three types of theory have dominated humour studies historically. These are: 1) superiority theories – the idea that humour conveys a sense of superiority over the butt of the joke; 2) incongruity theories – the idea that humour is structured or created through the creation and observation of an incongruity; and 3) relief theories – the idea that humour and laughter provide a sense of psychological relief or tension for the receptive audience.” (<http://www.participations.org/Volume%208/Issue%202/2g%20Weaver.pdf>; lesedato 05.03.15)

Det komiske er ofte noe uventet, malplassert og overraskende. Manglende kongruens innebærer et misforhold mellom to faktorer, en uoverensstemmelse som kan være komisk (men som slett ikke trenger å være det). Deviasjon er en type inkongruens, nemlig avvik fra det normale i en situasjon. Avvik bryter med en forventning, ofte med en konvensjon, en regel eller et tabu. Inkongruensen kan være et paradoks.

“The problem of incongruity is encountered whenever an instance of humour, or a joke, fails when it was intended to create laughter. This is a problem that has interested philosophers of humour for centuries but it is generally accepted that it has not been resolved, and Parkin argues that ‘it may prove impossible in the long term to resolve’ [...]. The problem of incongruity can be described as the observation that although all jokes are constructed with the use of incongruity, not all jokes are funny in all situations and not all incongruities are humorous. An answer to the problem of incongruity would seek to understand how an incongruity comes to be seen as humorous over any other reading. The social impact of understanding incongruity would not be insignificant, allowing for a far more robust intellectual schema for the evaluation of failed or offensive humour, and the ‘type’ of symbolic harm it can do. [...] it is possible to propose an allegorical rule and argue that humorous incongruity will *push away from the habitus before returning to it*, and that non-humorous incongruities will create different types of separation in the habitus. Perceived humour is a type of incongruity that does not create a threat to the existence of the habitus. [...] humour that uses incongruities that bend but do not break habitus boundaries.” (Simon Weaver i <http://www.participations.org/Volume%208/Issue%202/2g%20Weaver.pdf>; lesedato 05.03.15)

I boka *The Act of Creation* (1964) foreslår den østerriksk-engelske forfatteren Arthur Koestler at humor er “the result of a mental process termed *bisociation*. Bisociation is defined as “the perceiving of a situation or idea ... in two self-consistent but habitually incompatible frames of reference ...” ” (Watzlawick, Bavelas og Jackson 1967 s. 255). “Arthur Koestler examines the creative process and sees comedy to be related to the creative arts of science and tragedy. These three arts are separate in their emotional charge, he says, however similar in that they all involve a mental act of perceiving something or thinking about something in “two self consistent but mutually incompatible” ways (Koestler 35). It is

particularly easy to see how this creative process exists in science when we think of all the scientific theories which fused together incompatible worlds and gave us a finer perspective on the universe (Gardiner mentions the destruction of dichotomies of Darwin and Piaget) (Gardiner 87). Koestler calls this fusion of two competing logics “bisociation” (more than association) (65). Bisociation in humour is always easy to find too (in fact incongruity theories like this are taken seriously in most modern psychological research). The Mitch Hedberg line, “I can’t eat spaghetti, there’s too many of them” can be understood as humorous because we perceive the spaghetti as both a single object and as many objects at the same time. Each definition/concept is consistent in that it appears linguistically as “spaghetti” yet incompatible when understood in different contexts.” (Jeffery Klassen i <http://offscreen.com/view/humour-a-synthesis-pt1>; lesedato 22.03.15)

“Arthur Koestler (1964) coined the term *bisociation* to refer to the mental process involved in perceiving humorous incongruity. According to Koestler, bisociation occurs when a situation, event, or idea is simultaneously perceived from the perspective of two self-consistent but normally unrelated and even incompatible frames of reference. Thus, a single event “is made to vibrate simultaneously on two different wavelengths, as it were” (p. 35). A simple example is a pun, in which two different meanings of a word or phrase are brought together simultaneously (e.g., Two cannibals are eating a clown. One says to the other, “Does this taste funny to you?”). According to Koestler, this same process underlies all types of humor. [...] in humor, we playfully manipulate ideas and activities so that they are simultaneously perceived in opposite ways, such as real and not real, important and trivial, threatening and safe.” (Martin 2007)

“And if we are prepared to accept the intellectually based ‘incongruity’ theory of the function of laughter, then when we laugh at the comic portrayal of pedantry, pretentiousness or vanity in the theatre we are moved less by the moral censure of such traits as we apply them in our minds to our own doctors, our own teachers or our own next-door neighbours than by a much more gratuitous intellectual appreciation of the absurdity of all folly, as it exists in ourselves as well as in others.” (Howarth 1978 s. 19) Humor har blitt kalt motgiften til all fanatisme (Reboul 2009 s. 139). Den fungerer ofte avvæpnende. Humor får en spesielt viktig funksjon i undertrykkende, repressive samfunn fordi den kan gi frustrasjons-utladning.

“Humor is amazingly complex and functions in many ways. It can exist for its own sake, for entertainment; it can be used to get attention, to demonstrate one’s wit, intelligence, and superiority, or conversely, one’s subservience through self-depreciation; it can express hostility, anger, or aggression; it can be used to cope with or reflect conflict, fear, or anxiety; it can function in communication, identification, and group cohesion; it can serve to instruct and enlighten, to make a point; it can alleviate discomfort; it can broach an uncomfortable topic and thus lead to a conversation that might not otherwise be held; it can be used to “break the

ice”; it can be therapeutic; it can be employed to endear oneself to others, to gain their approval, or to insult them; it can help one to “fit in”; and it can provide an escape from reality. All in all, humor is a very economical and efficient way of communicating one’s values, often unconsciously.” (<http://www.temple.edu/isllc/newfolk/reactions1.html>; lesedato 30.12.04)

“Even when telling a joke or saying funny things to make others laugh, people also often have the underlying goal of impressing others with their wittiness and gaining attention, prestige, or approval. Sociologist Michael Mulkay (1988) suggested that humor may be viewed as a mode of interpersonal communication that is frequently used to convey implicit messages in an indirect manner and to influence other people in various ways. Because it involves playing with incongruities and contradictory ideas and conveys multiple meanings at once, humor is a particularly useful form of communication in situations in which a more serious and direct mode runs the risk of being too confrontational, potentially embarrassing, or otherwise risky.” (Martin 2007)

“[H]umor can be a means of smoothing over conflicts and tensions between people. On the other hand, humor is also often used to convey critical or disparaging messages that might not be well received if communicated in a more serious manner. In friendly teasing, for example, a message of mild disapproval or censure is communicated using humor (Keltner et al., 2001). [...] humor is often a way for individuals to “save face” for themselves and others, using it to soften the impact of a message or to “test the water” to see how others will respond.” (Martin 2007)

Studiet av humor eller vitenskapen om latter kalles gelotologi (fra det greske “gelos”: latter; “gelotology” på engelsk).

Å le av andre personer, av situasjoner og av seg selv kan fungere som et middel til å lette på “livets byrder”. I middelalderen ble latter av kirkens menn oppfattet som noe uverdigg og uheldigg, blant annet fordi det ikke finnes noen indikasjoner på at Jesus noen gang lo. Mange ser imidlertid på latter som noe svært positivt og livsbyggende. Latter kan:

“1 gi mer latter

2 redusere angst, trusler, sorg og bekymring

3 fungere som flukt eller forsvar slik at man kommer vekk fra den daglige kamp

4 fungere som ikkevoldelig forsvar mot aggressive impulser som irritasjon og sinne

5 gi aksept i en gruppe

6 gi utløp for triumf (den som ler sist, ler best)”

(Tyrdal 2002 s. 25). Humor kan altså brukes til å døyve en smerte, ta brodden av noe pinlig og lignende.

Latter er “et sosialt verktøy. Den er en viktig komponent i det lim som binder oss sammen. Ettersom det er i genenes interesse at vi har et godt forhold til

medmennesker, så er latter knyttet til belønninger i hjernen. Det innebærer at den gir oss glede. [...] Dermed skapes det et bånd mellom dere. [...] Latterrefleksen er der først og fremst for å gi sterkere bånd, i godt samvær utløses den derfor stadig vekk av vanlig prat.” (biologen Bjørn Grinde i *A-magasinet* 30. mars 2007 s. 62-63)

Stein Tyrdal deler ulike typer latter inn på denne måten: humoristisk latter (latter fordi noe er morsomt), sosial latter (le fordi andre ler), uvitenhetslatter/ignoranslatter (for å skjule egen uvitenhet), angstlatter (en reaksjon på avspenning), hånlatter, unnskyldende latter og latter utløst av kiling (Tyrdal 2002 s. 106-111).

Noen latter-kategorier:

“Man skiljer på 7 ulike typer av skratt:

Det humoristiska skrattet, man skrattar för att något är roligt

Det sociala skrattet, andras skratt smittar oss, det är inget speciellt som är roligt men vi dras med av en god stämning. Vi kommer in på en bjudning och möts av skratt och värme.

Ignoransskrattet, vi skrattar för att dölja vår okunskap eller förlägenhet.

Ångestskrattet, som en reaktion på ångest. Man känner lättnad när ångesten släpper.

Sarkastiska hånskrattet, som många fruktar, det är mördande

Ursäktande skrattet

Kittlingsskrattet, en fysiologisk respons.”

(<http://www.skrattklubb.se/lankar/omhumor.htm>; lesedato 03.05.13)

“Laughter isn’t only about expressing joy. Sometimes we laugh out of embarrassment, sometimes from confusion, sometimes out of courtesy, and sometimes from nervousness. In the evil laugh, we celebrate the misfortune of others. Laughter can also express our personality – the frivolous laugh, or the laugh of the loud and in-your-face extrovert versus the shy, withdrawn laugh of the introvert.” (Steve Ellen i <https://theconversation.com/the-lowdown-on-laughter-from-boosting-immunity-to-releasing-tension-56568>; lesedato 18.05.18)

Ignoranslatter og unnskyldende latter ligner hverandre. Begge kan være en måte å unnskyldes seg på, å innrømme noe ubehagelig eller dumt ved en selv, og bagatellisere sin egen betydning.

Positiv humor innebærer å le *med* noen, negativ humor å le *av* noen. “[L]aughter can be a method of positively reinforcing others for desirable behavior (“laughing with”), as well as a potent form of punishment directed at undesirable behaviors (“laughing at”).” (Martin 2007) Det komiske kan “be gained at other people’s expense, either by passively deriving amusement from their misfortunes (as described by the interesting German word *schadenfreude*), or by actively seeking to humiliate, embarrass, or ridicule them in some way and thereby enhancing one’s

own status relative to theirs. Thus, humor can involve “laughing at” as well as “laughing with.” ” (Martin 2007)

“Prior to the eighteenth century, laughter was viewed by most authors almost entirely in negative terms. No distinction was made between “laughing with” and “laughing at,” since all laughter was thought to arise from making fun of someone. Most references to laughter in the Bible, for example, are linked with scorn, derision, mockery, or contempt (Koestler, 1964).” (Martin 2007)

Slapstick-humor er fysisk/kroppslig humor, ofte preget av voldsomhet. Slapstick-humor er “based on deliberately clumsy actions and humorously embarrassing events”; opprinnelig var en slapstick “a device consisting of two flexible pieces of wood joined together at one end, used by clowns and in pantomime to produce a loud slapping noise.” (<http://www.encyclopedia.com/topic/Slapstick.aspx>; lesedato 13.08.12) Forfølgelsesjakt, f.eks. med en rekke politimenn som holder hverandre i frakke-skjøtene, var et typisk slapstick-virkemiddel i amerikaneren Mack Sennetts komedie-filmer (Parkinson 2012 s. 28). Slapstick-humor brukes mye i komediene om Mr. Bean. Også bestemte aktiviteter og sågar forskning kan utsettes for slik humor, som i “the slapstick ridicule of anthropology *The Gods Must Be Crazy* (1980) from Botswana” (Mathijs og Mendik 2008 s. 279).

“[T]he essence of a slapstick gag is a physical assault on, or collapse of, the hero’s dignity; as a corollary, the loss of dignity by itself can result in our identifying with the victim.” (Allan Dale i boka *Comedy is a Man in Trouble: Slapstick in American Movies*, 2000; her sitert fra Mullen 2013 s. 296)

Såkalt crazyhumor eller -komikk skapes f.eks. ved å lage grimaser og ved sprø situasjoner. Andres grimaser kan vekke latter enten grimasene skyldes glede eller smerte. Crazyhumor er “madcap” (= “wildly impulsive, reckless”). Tom R. Ostads tegneserier om Wunder-Bjarne (fra 1998) er full av crazyhumor. Humor kan tendere i retning det irrasjonelle og nihilistiske. Det finnes “a nihilistic form of humor based on sarcasm and irony” (David Sanjek i Mathijs og Mendik 2008 s. 425).

Det komiske kan ha et eksplosivt preg, og kan munne ut i en eksplosiv, befriende latter (Kayser 1973 s. 381). En spenning, noe som dirrer i ubehag, løses gjennom å sjaltes om til et annet virkelighetsplan, i en opphevelse som skjer gjennom latter. Latteren har ventil-funksjon. Men latter kan også brukes til å glatte over reelle konflikter og problemer.

“As any linguistic phenomenon humour has a set of functions, which are closely intertwined and implemented in any particular manifestation of verbal humor, namely:

- *aesthetic function* is based on the idea that humor and laughter are valuable in themselves, the human jokes for the sake of games, recreation and entertainment. Humorous perception and reflection of the world destroys the usual images of everyday life and creates new borders in the area of comic fantasy;

- *socializing function* (also known as function of identification and division) – the individual's ability to feel and express something humorous defined by the features of national character, cultural traditions, social systems. One of the indicators of belonging to a social group, the sense of belonging, is to understand the jokes, puns, adopted in this group (community). This is also the indicator of alienation [by] the misunderstanding of what is laughed at and said as well as what is considered to be ridiculous by the circle to which one wants to belong;

- *communicative function* is associated with normalization of interpersonal communication: the weakening of negative emotions (e.g., aggressiveness) in the elements of the game. If somebody wants to correct a person, then it is quite risky to indicate directly the errors, but he can do it “apologetically” using a joke. The ironic commentary creates a new system of values;

- *function of control*: humor can be used for establishment and maintenance of leadership, to direct communication and collaboration, help keep one's emotions);

- *cathartic function* is kind of a laugh on the person by himself, on his own grief (selfcommunicative laughter). The overcoming himself, purification and rebirth through humor occurs;

- *the function of self-regulation* (known as reconciliation with the controversial reality) implies the idea that a person with a sense of humor is able to expand and compress the “window” through which he looks at the situation. It generates a sense of distance in relation to the problem and the ability to look at it from different perspectives. Thereby the sense of concern, impotence is weakened.

- *heuristic function* of humor is based on the idea that humor reveals a discrepancy between the form and the content, the theory and practice, the well-established concepts of object or phenomenon and their real meaning. Humor captures internal opposition of the important phenomena – a paradox and contradiction. The model of a particular area of the world of reality forms the so-called cognitive rule. This is the standard according to which the human compares the perceived human information in determining its true/false, usual/unusual features;

- *creative function* of humor becomes evident in the fact that a person develops any of his qualities and abilities that underlie any creative activity, i.e. connects previously unrelated facts and aspects of the experience, to achieve a higher level of thought” (Inga Stoianova i https://ibn.idsi.md/sites/default/files/j_nr_file/Intertext_3-4_2014.pdf; lesedato 24.10.18)

Svært ofte brukes analyser av noe humoristisk innen litteratur, teater og bilder til å få fram noe *alvorlig* (ideologisk, politisk, filosofisk), som om det latterlige bare er et virkemiddel for å markere og forsterke argumenter og det humoristiske alltid er underordnet høyere formål (Alain Vaillant i <http://narratologie.revues.org/6774>; lesedato 19.01.15) Det oppstår dermed et paradoks: Det latterlige får verdi gjennom det ikke-latterlige.

Den britiske forfatteren Howard Jacobson har understreket at komedie og humor er “et fantastisk hjelpemiddel for sannheten. Satire, ironi og pastisj tillater oss å si flere ting på én gang, det lar oss være krangleverne og virker som motgift mot gravalvor og dogmatisme. Ikke minst er det et fantastisk løsemiddel mot ideologi, som til syvende og sist er det som har tatt livet av oss gjennom alle disse årene.” (*Morgenbladet* 11. – 17. november 2011 s. 38-39) På den annen side kan humor brukes i kamp for en viktig og alvorlig sak: “Latteren er kalt feminismens beste våpen” (Kristin Skare Orgeret i *Morgenbladet* 31. desember 1999 s. 14).

Det finnes mange grader av humor og typer av latter (å trekke på smilebåndet, humre, le, tristesse-latter, ettertankelatter, latterbrøl ...). Latter deles inn i bl.a. korreksjonslatter (“le ut” noen for å få dem til å endre seg) og sympatilatter (“det kunne vært meg, men det var likevel komisk”). “Vi ler ut den adspredte, vi ler som bebreidelse, for å forbedre noen, men også som advarsel.” (Helmuth Plessner sitert fra Genazino 2007 s. 138)

Den tyske 1700-tallsforfatteren Gotthold Ephraim Lessing hevdet at det finnes en kynisk, hånlig type latter som dreper all dialog og utveksling (Andries 2000 s. 94). “So the laughter is double-edged; laughter with, as well as at, a display of human weakness.” (Howarth 1978 s. 130) Men selv i “mørke komedier” har det blitt hevdet at forfatteren ser på “his characters with affection, not contempt” (Howarth 1978 s. 131). Det tragikomiske er både trist og komisk. Et eksempel: Under den spanske borgerkrigen skal en fugl i dyreparken i Madrid ha lært seg å etterligne plystringen fra bombene som falt over byen (*Morgenbladet* 1. – 7. juni 2012 s. 13).

Noen humor-kategorier:

- absurd humor (eller crazyhumor): noe ulogisk, umulig og absurd skaper en humoristisk effekt
- burlesk humor: karikaturer og andre overdrivelser
- galgenhumor: en type svart humor; spøk med egen undergang, “fortvilelsens munterhet”
- ironi: å vise fram et sprik, f.eks. mellom det sagte og det mente
- karnevalesk humor: overskridelser av og vrengninger på sosiale konvensjoner på en både lystig og samfunnskritisk måte
- kynisk humor: en følelseskald, tilsynelatende likegyldig uttrykt form for humor
- lytehumor: humoristisk mobbing av funksjonshemmede, overvektige, stammere ...
- pinlighetshumor: humor som gjelder pinlige situasjoner og uttalelser

- sarkastisk humor: en svertende, neddrakkende, destruktiv form for humor
- satirisk humor: en relativt fiendtlig og aggressivt latterliggjørende kritikk
- selvironi: latterliggjøring av seg selv
- slapstickhumor: aggresjon og vold som gir komisk effekt; f.eks. når en klovn slår sirkusdirektøren i hodet med en stekepanne
- språkhumor: komisk utnyttelse av ords flertydighet, tolkningsmuligheter og lignende
- svart humor: en dyster, depressiv form for humor; gjør narr av noe alvorlig som det er uvanlig å le av

“[H]umor can be subdivided into four styles [...]. The first two styles, affiliative humor and self-enhancing humor, are both positive humor styles. The former (affiliative) involves using wit, inside-jokes, or amusing comments to bring people together or ease tensions, the latter (self-enhancing) involves having a positive view of the world and using humor to gain perspective. The other two humor styles are both negative styles: aggressive humor and self-defeating humor. Martin and colleagues (2003) identify aggressive humor as sarcasm, humor that pokes fun, or biting jokes that are funny at the expense of others. In self-defeating humor, the butt of the joke becomes the self. People who use self-defeating humor might try to ingratiate themselves to others by making fun of themselves or by acting foolishly.” (Theresa E. DiDinato i <https://www.psychologytoday.com/blog/meet-catch-and-keep/201403/is-humor-ok-use-when-youre-fighting>; lesedato 14.03.18)

“Humor comes in many flavors, any of which may appeal to one person but not to another, and which may be enjoyed in alternation or in combination. Here are names and descriptions of the varieties of comic expression:

1. Anecdotal: Named after the word anecdote (which stems from the Greek term meaning “unpublished”); refers to comic personal stories that may be true or partly true but embellished.
2. Blue: Also called off-color, or risqué (from the French word for “to risk”); relies on impropriety or indecency for comic effect. (The name probably derives from the eighteenth-century use of the word blue to refer to morally strict standards – hence the phrase “blue laws” to refer to ordinances restricting certain behavior on the Sabbath). A related type is broad humor, which refers to unrestrained, unsubtle humor often marked by coarse jokes and sexual situations.
3. Burlesque: Ridicules by imitating with caricature, or exaggerated characterization. The association with striptease is that in a bygone era, mocking skits and ecdysiastic displays [dvs. striptease] were often on the same playbills in certain venues.
4. Dark/Gallows/Morbid: Grim or depressing humor dealing with misfortune and/or death and with a pessimistic outlook.

5. Deadpan/Dry: Delivered with an impassive, expressionless, matter-of-fact presentation.
6. Droll: From the Dutch word meaning “imp”; utilizes capricious or eccentric humor.
7. Epigrammatic: Humor consisting of a witty saying such as “Too many people run out of ideas long before they run out of words.” (Not all epigrams are humorous, however.) Two masters of epigrammatic humor are Benjamin Franklin (as the author of Poor Richard’s Almanack) and Oscar Wilde.
8. Farcical: Comedy based on improbable coincidences and with satirical elements, punctuated at times with overwrought, frantic action. (It, like screwball comedy – see below – shares many elements with a comedy of errors.) Movies and plays featuring the Marx Brothers are epitomes of farce. The adjective also refers to incidents or proceedings that seem too ridiculous to be true.
9. High/highbrow: Humor pertaining to cultured, sophisticated themes.
10. Hyperbolic: Comic presentation marked by extravagant exaggeration and outsized characterization.
11. Ironic: Humor involving incongruity and discordance with norms, in which the intended meaning is opposite, or nearly opposite, to the literal meaning. (Not all irony is humorous, however.)
12. Juvenile/sophomoric: Humor involving childish themes such as pranks, name-calling, and other immature behavior.
13. Mordant: Caustic or biting humor (the word stems from a Latin word meaning “to bite”). Not to be confused with morbid humor (see above).
14. Parodic: Comic imitation often intended to ridicule an author, an artistic endeavor, or a genre.
15. Satirical: Humor that mocks human weaknesses or aspects of society.
16. Screwball: Akin to farce in that it deals with unlikely situations and responses to those situations; distinguished, like farcical humor, by exaggerated characterizations and episodes of fast-paced action.
17. Self-deprecating: Humor in which performers target themselves and their foibles or misfortunes for comic effect. Stand-up comedian Rodney Dangerfield was a practitioner of self-deprecating humor.

18. Situational: Humor arising out of quotidian situations; it is the basis of sitcoms, or situation comedies. Situational comedies employ elements of farce, screwball, slapstick, and other types of humor.

19. Slapstick: Comedy in which mock violence and simulated bodily harm are staged for comic effect; also called physical comedy. The name derives from a prop consisting of a stick with an attached piece of wood that slapped loudly against it when one comedian struck another with it, enhancing the effect. The Three Stooges were renowned for their slapstick comedy.

20. Stand-up: A form of comedy delivery in which a comic entertains an audience with jokes and humorous stories. A stand-up comedian may employ one or more of the types of humor described here.” (Mark Nichol i <https://www.dailywritingtips.com/20-types-and-forms-of-humor/>; lesedato 20.04. 18)

“Various interpretation of the message in order to get the humourous effect are based on the following aspects:

- word play and verbal nonsense (Why did the bus stop? - Because it saw the zebra crossing. Tourist: Can you tell me the way to Bath please? - Policeman: Well, first you turn on the hot and cold taps then ...);

- displacement (Doctor, I keep thinking that there are two of me. - OK, but don` t both speak at once);

- subversion of the rules of logic (Why did the bees go on strike? - Because they wanted more honey and shorter working flowers);

- gentle melancholy (“Bridget Jones` s Diary” by Helen Fielding is a chronicle of the life of Bridget Jones as a single woman in London as she tries to make sense of life and love);

- conflict between two ideas (My dog has no nose. - Then how does it smell? - Terrible!).” (Inga Stoianova i https://ibn.idsi.md/sites/default/files/j_nr_file/Intertext_3-4_2014.pdf; lesedato 24.10.18)

“*Self-enhancing* humor involves a tendency to be amused by the incongruities of life (e.g., adversity) and helps people attain distance from problems in stressful situations, *affiliative* humor describes a person` s tendency to facilitate relationships by telling jokes and engaging in funny banter. Both styles provide an adaptive function, thus being called positive humor. *Aggressive* humor refers to irony, sarcasm, teasing, and mockery as well as to sexist and racist humor and is associated with manipulating or belittling others [...] People who tell funny anecdotes or do funny things at their own expense in order to gain the appreciation

of others use *self-defeating* humor (Martin et al., 2003). These latter two (negative) humor styles are maladaptive, because humor at one's own or another's expense jeopardizes social relationships and self-worth. There are also two approaches to categorizations: self-directed (self-enhancing/-defeating) versus other-directed (affiliative/aggressive, e.g., Cann, Stilwell, & Taku, 2010) and enhancing the self (self-enhancing/aggressive) or relationships with others (affiliative/self-defeating; Martin et al., 2003). [...] Affiliative and self-enhancing humor are categorized as "positive" styles; aggressive and self-defeating humor are categorized as "negative" styles. [...] affiliative (liberating humor), self-enhancing (stress-relieving humor), and aggressive or mild aggressive humor styles (controlling humor)." (Scheel 2017)

"*Affiliative* humor serves the (lubricating; Martineau, 1972) function of enhancing liking and nonthreatening perceptions between persons; utilizing this style should lessen interpersonal tension and aid in building relationships. Thus, it facilitates interpersonal interactions and creates a positive environment; the intention is to bring people together (Romero & Cruthirds, 2006). By eliciting positive feelings through the successful sharing of humor, affiliative humor may foster group cohesion. Also, socialization is facilitated as interactions are less tense. Communication (e.g., in public speaking) may profit from affiliative humor by creating similarities between the speaker and the audience and through shared humor. Sharing humor is not compatible with being offended and thus involves honest and free communication. Affiliative humor within a group may reduce stress by easing tension from stressful events." (Scheel 2017)

"*Self-enhancing* humor is a coping mechanism for dealing with stress and is centered on the person. This style can be found on an individual or a group level. The intention is enhancement of a person's image relative to others in the group or organization (Romero & Cruthirds, 2006). Self-enhancing humor at the group level fosters favorable perceptions of the group and thus enhances group cohesion. Self-enhancing humor in communication helps speakers to connect with an audience. This type of humor is especially beneficial for stress reduction, for instance, by reframing stressful situations and achieving distance from problems. Self-enhancing humor fosters creative thinking by making light of errors or failures, which inevitably occur with novel ideas. By promoting the ability to cope with problems, self-enhancing humor fosters team-oriented as well as organizationally desired behavior. For leadership, self-enhancing humor may be beneficial for acquiring power from superiors by increasing appeal." (Scheel 2017)

"*Self-defeating* humor is meant to enhance relationships with others by amusing them and gaining their acceptance. At moderate levels, it may reduce status and render people more approachable (Romero & Cruthirds, 2006). For instance, the use of moderate self-defeating humor in a speaker's communication may release tension and also temporarily reduce the speaker's status. [...] leaders can use this type of humor to help them seem more approachable and appealing." (Scheel 2017)

“*Aggressive* humor is used to victimize, belittle, and disparage others (Romero & Cruthirds, 2006). Consistent with superiority theory, people with aggressive humor try to enhance their own status and feel better at the expense of others. Aggressive humor (e.g., making jokes about outgroup members) bonds the group, thereby enhancing cohesion. [...] The costs of this negative humor can be particularly high when some people are offended, and lawsuits may even result.” (Scheel 2017)

“Within social groups, humor is often used to enforce group norms, either by making fun of the discrepant actions and traits of people who are outside the group or by teasing members within the group when they engage in deviant behavior. Thus, in aggressive types of joking, teasing, ridicule, or sarcasm, humor can be used to exclude individuals from a group, reinforce power and status differences, suppress behavior that does not conform to group norms, and have a coercive influence on others. [...] Humor, then, is inherently neither friendly nor aggressive: it is a means of deriving emotional pleasure that can be used for both amiable and antagonistic purposes. This is the paradox of humor. If one’s goal is to strengthen relationships, smooth over conflicts, and build cohesiveness, humor can be useful for those purposes. On the other hand, if one’s goal is to ostracize, humiliate, or manipulate someone, or to build up one’s own status at the expense of others, humor can be useful for those purposes as well.” (Martin 2007)

“[B]y laughing at the fundamental incongruities of life and diminishing threats by turning them into objects of nonserious play, humor is a way of refusing to be overcome by the people and situations, both large and small, that threaten our well-being. [...] Many of the threats to well-being that humans experience come from other people. By making fun of the stupidity, incompetence, laziness, or other failings of the people who frustrate, irritate, and annoy them and thwart their progress toward their goals, individuals are able to minimize the feelings of distress that these others might cause, and derive some pleasure at their expense. This use of aggressive humor in coping can be directed toward particular individuals who create difficulties or at nonspecific representatives of broader social groups or power structures that are perceived as irritants. While providing a means of enhancing personal feelings of well-being in the short run, however, such aggressive uses of humor for coping can also alienate others and have an adverse effect on valued relationships in the longer term (R. A. Martin et al., 2003).” (Martin 2007)

Ifølge John C. Meyers artikkel “Humor as a Double-Edged Sword: Four Functions of Humor in Communication” (2000) “humor serves four basic functions in communication: Two tend to *unite* communicators (mutual identification, clarification of positions and values), and two tend to *divide* communicators from each other (enforcement of norms, differentiation of acceptable vs. unacceptable behaviors or people). These functions of humor in communication as, alternately, unifier or divider, allow humor to be used to delineate social boundaries.” (gjengitt fra Scheel 2017)

“Alastair Clarke, a British evolutionary theorist, identified eight patterns which all jokes could fit into no matter where you come from in the world. Mr Clarke came to his conclusions after studying more than 20,000 examples of humour through the ages, from a man breaking wind in the 14th century Miller’s Tale by Geoffrey Chaucer to modern television sketch shows such as Little Britain. All the humour could fit into the eight categories regardless of civilisation, culture or personal taste. “While it may seem bizarre to some, these few patterns are the real stimulus that makes us laugh, regardless of the content of the sitcom we’re watching or the funny story we’re being told,” said Mr Clarke, who is publishing his findings in a book. He said the brain subconsciously seeks out the patterns and when it discovers them is rewarded for its efforts. [...] “Sometimes a single pattern is the cause but just as often combinations of two or three are recognised simultaneously,” he said. “Theoretically there is no limit to the number of patterns that may combine to make a person laugh.” The patterns include “positive repetition” such as Little Britain’s “Only gay in the village” catchphrase and “scale” like the oversized features on caricatures in Spitting Image. There is also “qualification” where a familiar word is said in an unfamiliar way. An example of this is Inspector Clouseau’s accent in the Pink Panther films. “Qualitative recontextualisation” is described as when something you know well is changed. An example of this is when you laugh at someone’s new haircut. “Application” is words having a double meaning. The other three patterns are “completion” where the audience has to guess at, imagine or complete a phrase or scenario, “division” where a joke is broken up and told by different people and “opposition” which covers irony and sarcasm.” (<https://www.telegraph.co.uk/news/newstopics/howaboutthat/5023227/All-jokes-fit-into-eight-categories-says-scientist.html>; lesedato 16.04.18)

Humoren kan være primært kroppslig eller primært verbal, eller en uklar blanding av begge. Verbal humor er ofte basert på ordspill, forskjellen på konkret og abstrakt/metaforisk betydning (f.eks. hvis “en rev bak øret” omtales som en konkret rev), forskjellen på skrivemåte og uttale (f.eks. “gjort” og “hjort”), tvetydigheter og ord gjemt i ord (“ølmedalje” i “sølvmedalje”), nyskapt ord brukt på en humoristisk måte. Latter kommer ofte som et resultat av “the originality of funny ideas” (Scheel 2017).

“Psychologist Michael Apter (1991) has referred to the playful state of mind associated with humor as the *paratelic* mode, which he distinguishes from the more serious, goal-directed *telic* mode (from Greek *telos* = goal). According to Apter, we switch back and forth between these serious and playful states of mind many times during the course of a typical day. The humorous, playful mode of functioning can occur for brief moments or for extended periods of time. In a business meeting, for example, someone may make a humorous quip that causes the group to laugh and enter the playful paratelic frame of mind for a brief moment, before resuming their more serious telic mode of discourse. In more casual settings, when people are feeling relaxed and uninhibited, they may engage in playful and humorous storytelling and joke swapping for several hours at a time.” (Martin 2007)

“Det finnes bortimot ti forskjellige grunner til at folk ler. En er at man ler fordi andre ler, såkalt suggererende latter.” (Sven Svebak i *Dagbladets Magasinet* 15. november 2008 s. 88)

“Gjentakelsen tjener latteren fordi den synes å øke den emosjonelle intensiteten i en scene, men under visse betingelser tømmer den i stedet scenen for dens emosjonelle innhold.” (Jean Sareil sitert fra <https://ml.revues.org/184>; lesedato 12.07.16)

Den rumensk-franske forfatteren Eugène Ionesco sa i et intervju: “Georges Duhamel used to say that “humor is the courtesy of despair.” Humor is therefore very important. At the same time, I can understand people who can’t laugh anymore. How can you, with the carnage that is going on in the world – in the Middle East, in Africa, in South America, everywhere? There is awfully little that is conducive to mirth.” (<http://www.theparisreview.org/interviews/2956/eugene-ionesco-the-art-of-theater-no-6-eugene-ionesco>; lesedato 07.12.16)

Den tyske teatereksperten og filosofen Lenz Prütting ga i 2015 ut boka *Homo ridens: En fenomenologisk studie om latterens vesen, former og funksjon* (på tysk). “Prütting skjelner mellom tre grunnformer for latter. Ved siden av bifallslatter, som oppstår ved morsomme poenger eller bevegelser, stiller han interaksjonslatteren og resonanslatteren. - Mens bifallslatteren er et slags svar på en situasjon, oppstår derimot resonans- og interaksjonslatteren i en situasjon, forklarer Prütting. - Interaksjonslatteren er sosial adferd der man ler som en følge av noens mer eller mindre velmenende hensikter. Den er alltid forbundet med øyekontakt. Hvis ikke kan den bli tolket helt annerledes – folk vil tro du ler *av* dem og ikke *til* dem. Resonanslatteren kan på sin side fint foregå uten øyekontakt. Her dreier det seg om kroppsforankret og nærmest ekstatiske gruppedynamikk som særlig kan observeres blant barn, men den kan også oppstå blant voksne, for eksempel hvis de deltar i en oppjaget lek i store bølger ved havet. - Den eneste forutsetningen her er evnen til å le sammen med andre, sier filosofen. I latteranalysene utarbeider han et hav av underkategorier som den hakkende “nervøse latteren”, som kan utvide spillerommet i en uoverskuelig situasjon, den hurtige og ikke spesielt smittsomme “forlegenhetslatteren”, og “innsiktslatteren” som spenner fra det smilende “aha” til det jublende “eureka”.” (Mathias I. Sonne i *Morgenbladet* 17. – 23. april 2015 s. 20)

Prüttings bok “fører leseren gjennom estetiske, kulturhistoriske, antropologiske og fysiologiske aspekter ved denne forunderlige menneskelige egenskapen. [...] Prütting har også opplevd at latter kan være dødsalvorlig. Som ungdom overvar han på et bryggeri en arbeidsulykke som nær kostet kollegaen hans livet. - Han ble reddet uskadd ut i siste sekund. I sjokktilstanden brøt han ut i en høy og hysterisk latter, foboslatteren, som ble beskrevet allerede i antikken. Den dypt sjokkerte tilstanden hans smittet over på oss andre, men ikke den mørke latteren hans, som nærmest virket lammende. Han lo seg så å si ut av sin dødsangst, og det virket som

en evighet før han kom til seg selv igjen. [...] latteren er eksistensielt nødvendig for å opprettholde en avbalansert og stabil personlighet. [...] - Platons ideal var besinnelse i kraft av fornuften. Mennesket skulle være herre i eget hus og holde styr på kroppen sin, og det passer jo slett ikke med latteren som nærmest gir kroppen et eget liv. [...] Alt i alt er latteren – til dels takket være Platon – likevel forblitt et suspekt fenomen opp gjennom Vestens og kristendommens kulturhistorie. - Latteren har en forløsende funksjon og et katarsispotensial. Den kan tolkes som en konkurrent til kristendommens patent på forløsning og frelse, konkluderer Prütting. [...] - Jo større massen er, desto mer får latteren sitt eget liv og oppløser individet. Om det – spontant eller instruert – oppstår en kollektiv hån latter rettet mot en vergeløs person, kan man trygt bruke predikativet fascistisk, sier Prütting.” (Mathias I. Sonne i *Morgenbladet* 17. – 23. april 2015 s. 20-21)

Den kristne grekeren Johannes Khrysostomos hevdet at latter kom fra djevelen.

Ordet “shtick” er jiddisch, men brukes også på engelsk. Det betegner en komisk særegenhet eller en latterlig manér. Ordet brukes også om et komisk alter ego, f.eks. den britiske komikeren Rowan Atkinsons rolle som Mr. Bean. En annen shtick er den amerikanske stand-up-komikeren Bob Newharts fiktive og absurde telefonsamtaler.

Humor kan være svært situasjons- og stedsbundet, som når det på en dørmatte står “Oh shit! Not you again” eller på en smekk for småbarn “I have a drinking problem”. Humor skapes ofte av brå overganger/koblinger mellom høye og lave emner, som hvis en fysiker avbryter en matematisk forklaring for å snakke om sin elskerinne eller sine tøfler (Hamon 1996 s. 61). Situasjonskomikk er noe komisk som oppstår på grunn av en bestemt situasjon eller spesielle omgivelser (på biblioteket, i en butikk, når en lyspære skal skrus inn osv.). Ofte dreier det seg om pinlige misforståelser og latterlige tilfældigheter.

Humor i komedier oppstår ofte ut fra små årsaker: “one of the presiding principles of comic structure – that enormous confusion should spring from an initially minor incident” (Howarth 1978 s. 30). Det er ofte inkongruens og usammenlignbarhet mellom årsak og virkning, og dette gir en humoristisk effekt. Et eksempel: Den amerikanske romfergen Discovery kunne i juni 1995 ikke ta av fra utskytingsbanen slik det var planlagt. Grunnen var at en hakkespett hadde lagd 105 hull i isolasjonslaget rundt shuttle-tanker. Reparasjonen innebar forsinkelser, prestisjetap og store utgifter, i slående kontrast til en “kjærlighetssyk hakkespetts” hverdagslige haking (Gründer 2000 s. 252).

“The incongruity theory of humor suggests that we find fundamentally incompatible concepts or unexpected resolutions funny. Basically, we find humor in the incongruity between our expectations and reality. [...] Incongruity is also a fundamental part of the benign violations theory of humor (BVT), one of the most recently developed explanations. Derived from the linguist Thomas Veatch’s

“violation theory,” which describes various ways for incongruity to be funny, BVT attempts to create one global theory to unify all previous theories of humor and account for issues with each. Broadly, benign violations theory asserts that all humor derives from three necessary conditions:

1. The presence of some sort of norm violation, be it a moral norm violation (robbing a retirement home), social norm violation (breaking up with a long-term boyfriend via text message) or physical norm violation (purposefully sneezing directly on a child).
2. A “benign” or “safe” context in which the violation takes place (this can take many forms).
3. The interpretation of the first two points simultaneously. In other words, one must view, read or otherwise interpret a violation as relatively harmless.” (Alex Borgella i <https://theconversation.com/science-deconstructs-humor-what-makes-some-things-funny-64414>; lesedato 16.05.18)

“Humoren er som mennesket selv; sammensatt og gåtefull, grenseløs og full av motsetninger.” (Frode Barkved i *Morgenbladet* 21. – 27. januar 2011 s. 21) Humor hjelper oss til å takle livet og oppleve “enjoyment and acceptance of the vagaries, the follies, the foibles, the inequities, the eccentricities, the absurdities of humanity [...] the quirks and quiddities, eccentricities and pomposities, pretentiousness and naïvity” (Howarth 1978 s. 123 og 127) som vi finner både hos oss selv og andre. “Enhver distraksjon er komisk.” (Bergson 1988 s. 111)

Den britiske filosofen Paul Grice kom fram til at det finnes fire konversasjonsnormer som må fungere for at kommunikasjon skal være vellykket. De som snakker sammen, må være informative, snakke sant, bare si det som er relevant og være tydelige. Den første konversasjonsnormen formulerte Grice slik: “Vær informativ, dvs. gjør det du sier så informativt som nødvendig og unngå å gjøre det mer mer informativt enn nødvendig.” Å bryte denne normen kan fort skape komikk, f.eks. hvis et spørsmål om hvorfor en person kommer for sent, følges av en laaaaaang forklaring på forsinkelsen (med unødvendige detaljer).

Den franske filosofen Henri Bergson hevder at det komiske oppstår ved en eller annen form for ufølsomhet (1988 s. 3). Det kan f.eks. være ufølsomhet overfor en hund som sklir på isen og faller, eller overfor en person som stadig glemmer ting. Det er ikke uvanlig å le både av livets ulykker og av livets absurditet (Barloewen 1984 s. 107). Overdrivelser kan være komiske når de er systematiske og varige, skriver Bergson (1988 s. 95). Repetisjoner er komiske når noe gjentar seg mellom de samme personene under nye omstendigheter, eller mellom nye personer i identiske situasjoner (Bergson 1988 s. 93).

Det å overføre språkbruk skaper ofte en komisk effekt, f.eks. å bruke forretnings-
språk om hendelser i en vanlig hverdag (Bergson 1988 s. 98). “Å undersøke
språkets tabuer tilhører komikernes kjernevirksomhet.” (Mikkel Bugge i
Morgenbladet 6. – 12. januar 2012 s. 28) Det kan oppstå komiske effekter når noe
som var ment i overført betydning (f.eks. en metafor) tas bokstavelig (Bergson
1988 s. 88).

“Social theories of humor are often inspired by the philosophies of Thomas Hobbes
and Henri Bergson. These theories usually define humor in terms of “superiority,”
“hostility,” “aggression,” “disparagement,” “derision,” etc., and are therefore often
called “superiority theories.” They insist that humor often ridicules a victim or
target – the so-called butt of the joke – and produces a heightened self-esteem in
those who appreciate the humor. Humor indeed fosters a peculiar sort of
socialization: it exploits, confirms or creates inclusion (or in-groups), exclusion
(out-groups), and hierarchies between persons (between comprehenders and non-
comprehenders, between “normal” and “abnormal” persons, etc.)” (Jeroen
Vandaele i <https://benjamins.com/online/hts/articles/hum1>; lesedato 23.04.19)

Latter er et historisk relativt kulturfenomen: Det har endret seg mye opp gjennom
historien hva folk ler av og når de ler. Folk har ledd av feiltakelser, prylescener,
grovkornete vittigheter, gebrokken tale, saftig munnhuggeri ... Det som framkaller
latter kan dessuten være muntlig uttalt, trykt, spilt på en scene eller i en film,
tegnet, i et dataspill osv. Noen har likevel hevdet at det finnes felles og universelle
kjennetegn ved all humor, f.eks. at humor har en anarkistisk dimensjon: Humor
retter seg både lekende og indirekte aggressivt mot autoriteter, og kan få dem til å
vakle. Og alt kan spøkes med. Engelskmannen Martin Amis’ roman *Time’s Arrow*
(1991) inneholder “a comic treatment of the Holocaust” (Boxall 2006 s. 798). Den
britiske regissøren Christopher Morris’ film *Four Lions* (2010) er en komedie om
terrorisme og selvmordsbombing. Noen actionfylte romaner inneholder mye
humor. Det gjelder f.eks. (allerede i tittelen) den islandske forfatteren Hallgrímur
Helgasons *Håndbok i husstell for leiemordere* (på norsk 2010). I en anmeldelse i
Dagbladet 21. juni 2010 ble denne romanen kalt “svart komedie” og “lattermild
action” (s. 35).

Vi kan le for å gjøre narr og dermed bevare eller gjenopprette den “distinksjonen”
(Bourdieu) som vi ikke ønsker å oppløse (Hamon 1996 s. 116).

Alt kan latterliggjøres. “Religion og humor er uforenlige” hevdet Milan Kundera i
en artikkel (sitert fra Hamon 1996 s. 62). “De kristne her i landet har i løpet av de
siste 50 årene tennergnissende måttet finne seg i en liberalistisk revolusjon, der
hovedmålet har vært at bl.a. kirke og religion ikke må misbrukes til undertrykkelse
og forbud. En revolusjon ikke minst jeg og mine kolleger i humor- & satirebransjen
er ganske stolte over å ha bidratt til.” (skuespiller og humorist Lars Mjøen i
Aftenposten 12. februar 2010 s. 5) Humor kan tendere i retning det irrasjonelle og
nihilistiske.

“Etter 11. september satt mange amerikanske komikere og lurte på når de kunne jobbe igjen. De første som prøvde å ta opp det som hadde skjedd, fikk beskjed fra salen: “Too early!” Det tok en stund før muslimske komikere gikk på scenen og tullet med at de var potensielle terrorister. Nå har de en årlig humorfestival. Også på scenen må du kunne timing, og si det du skal si på den rette måten til rett tid. Det handler blant annet om å vite hvor lenge en skal la publikum le, før man bryter av og går videre.” (Freddy Kjensmo i *A-magasinet* 11. april 2008 s. 52)

“Det folk har ledd mest av er kontrasten mellom folk som later som de har kontroll, mens det er åpenbart at de ikke har det. Det er en erfaring like gammel som komedien selv, og det er selve drivverket i enhver farse, men samtidig er det en innsikt for vår tid: Sjelden har mennesker vært så desperat opptatt av å ha og demonstrere kontroll over sine liv, sine kropp, sitt matinntak og treningsprogram. Sjelden har vi vært så redde for å bli avslørt, for at de andre skal se oss utenfor kontrollsonen. Det er så pinlig å bli til latter. Derfor ler vi så hjertelig når vi ser andre miste kontrollen. Angst og latter er naboer.” (Andreas Wiese i *Dagbladet* 29. januar 2012 s. 2)

Folk får “nye vennskap ved å le. Latter forsterker relasjonene. Så har du den vanskelige siden av det hele, der de som ikke får være med å le, blir utenfor. [...] Latterforskere tenker at når du er trygg, er det lettere å le. Når du kommer til en ny kultur og ikke kjenner kodene, er humoren vanskelig å komme inn i. Hvis du ikke får være med å le, får du ikke det nødvendige limet. Du får ikke den gode følelsen av å høre til, for latter gir tilhørighet. [...] Barn ler 3-400 ganger daglig mot voksne som bare ler 10-15 ganger.” (*Morgenbladet* 15. – 21. april 2016 s. 47)

Humor har gjennom tidene blitt oppfattet som helbredende. I “Salomos ordspråk” i Det gamle testamente, kapittel 17, vers 22 heter det: “Et glad hjerte gir god lægedom, men et nedslått tar margen fra benene.” I den hippokratiske medisinen i antikken ble latter tillagt en helbredende virkning (Andries 2000 s. 241). I den store franske *Encyclopedien* på 1700-tallet hevdes det i artikkelen “Latter” at det å le fører til raskere blodstrømning, og blodtilførselen som dermed også hjernen får, gjør oss mer oppvakte enn før (Andries 2000 s. 245). Den franske medisineren Samuel A. A. D. Tissot hevdet i *Traktat om nervene* på 1700-tallet at latter kunne helbrede mageproblemer som ingen medisin kunne kurere (s. 245). I *Avhandling om de fysiske og moralske grunner til latteren* (1768) av Poinsinet de Sivry refererer Sivry til en antakelse i sin samtid om at latter med “hi hi” primært kjennetegner melankolske personer, “he he” koleriske personer, “ha ha” flegmatiske personer og “ho ho” sangvinske personer (Andries 2000 s. 242). Sivry gjenforteller også en anekdote om en dødssyk person som blir frisk fordi han får et latterutbrudd når han ser en ape som etterligner menneskelig oppførsel (Andries 2000 s. 249). Den franske legen Pierre de Vachet praktiserte “latter-helbredelse” (“rigolothérapie”) i Paris på 1930-tallet. Den amerikanske legen Patch Adams (hans egentlige navn var Hunter Adams) er kjent for å ha brukt humor for å gjøre sine

pasienter friskere. Han opptrådte ofte som klovn foran sine pasienter for å muntre dem opp.

Humor hjelper mennesker til å holde ut i vanskelige tider, og den kan ha en helbredende/terapeutisk funksjon. Det har siden renessansen vært både skjønnlitterære og mer teoretiske verk som tilkjenner latteren en terapeutisk funksjon i en hard tilværelse: “the Renaissance’s belief in laughter’s therapeutic powers, attested by Rabelais’s *Gargantua and Pantagruel*, Erasmus’ *Praise of Folly*, Burton’s *The Anatomy of Melancholy* [, Miguel de Cervantes’ roman] *Don Quixote* [og] Boccaccio’s *Decameron*” (Close 1990 s. 9-10).

Forskeren Maurice Ménard skrev i avhandlingen *Balzac og det komiske i Den menneskelige komedie* (1983) at Balzacs romanserie innbyr til 1514 smil og 1263 latterutbrudd (Hamon 1996 s. 46).

Den britiske filosofen Thomas Hobbes la fram en teori om hva humor er i teksten “Human Nature, or the Fundamental Elements of Policie” (som er en del av verket *The Elements of Law, Natural and Political*, utgitt 1650). Vår latter skyldes ifølge Hobbes at vi på en eller annen måte har fått makt over en “motstander”. Vår latter oppstår på grunn av en ny og uventet overlegenhetsfølelse. Følelsen er plutselig og overraskende; vi ler ikke hvis den er forventet. Hobbes er svært opptatt av hva makt er og hvordan maktbruk trengs for å holde samfunnet sammen. De maktesløse har ingen grunn til å le ...

Den britiske litteraturprofessoren W. D. Howarth sammenfatter tradisjonelle latterteorier slik: “[W]e find the existing theories fall into two main groups, which we may classify respectively as ‘subjective’ or ‘moral’ on the one hand, and ‘objective’ or ‘intellectual’ on the other; and a survey of the more notable theories during the post-Renaissance period reveals a general shift of emphasis from the former to the latter. Descartes and Hobbes, writing in 1648 and 1651 respectively, represent clearly enough the moral attitude towards the nature of laughter. Descartes writes of “... a kind of pleasure combined with disapproval, deriving from the fact that we perceive a certain minor imperfection in a person whom we consider to deserve such imperfection. We feel disapproval towards the imperfection, and pleasure because we see it in someone who deserves it; and when this happens unexpectedly, the astonishment we feel makes us break out into laughter.” And Hobbes’s well-known passage from *Leviathan* puts forward a remarkably similar explanation: “Sudden glory is the passion which maketh these grimaces called laughter; and is caused either by some sudden act of their own, that pleaseth them; or by the apprehension of some deformed thing in another, by comparison whereof they suddenly applaud themselves.” ” (Howarth 1978 s. 12)

Descartes og Hobbes oppfatter latter som “the expression of a moral judgement, based on a favourable comparison made by the person who laughs, between himself and the object of his laughter. Such subjective ‘superiority theories’ can be

matched with numerous other theoretical definitions from the seventeenth and eighteenth centuries; indeed, expressions of a more objective view of what happens when we laugh are very rare during this early period. An isolated example from the seventeenth century is Pascal's remark: 'Two faces resembling each other, neither of which makes us laugh on its own, become laughable when they are juxtaposed.' And a century later Voltaire makes a similar observation, with particular reference to laughter in the theatre: 'I have noticed as a spectator that general bursts of laughter are almost always caused by a mistaken apprehension' (Howarth 1978 s. 12).

"Among the oldest theories, dating back to Plato and Aristotle, superiority results "from the disparagement of another person or of one's own past blunders or foolishness" (Martin, 1998, p. 29). McCreddie and Wiggins (2008) traced the Superiority Theory (or tendentious or disparagement theory) back to another famous advocate: Hobbes (1588-1679) "considered an aggressive form of humour which takes pleasure in others' failings or discomfort. A 'sudden glory of some eminency in ourselves, compared with infirmity of others'" (cf. McCreddie & Wiggins, 2008, p. 585) characterizes aggressive humor, including humor used against the self, for example, self-deprecating/-defeating/-disparaging humor. [...] ridicule and making fun of those who are less fortunate or who deviate from a given norm" (Scheel 2017).

Humor "is closely related to joy, and contains an element of exultation and a feeling of invincibility, a sense of expansion of the self that the seventeenth-century English philosopher Thomas Hobbes referred to as "sudden glory." (Martin 2007)

"Some evidence for superiority has been collected by running experiments that included racial jokes or jokes about specific ethnic or cultural groups – depending on whether the joke teller was part of the group, the jokes were more or less funny; thus, membership in reference groups is important. Humor that disparages social outgroups is funnier than humor that disparages social ingroups [...] Being laughed at threatens our identity, making it an unpleasant experience for the targets of such superiority humor (Meyer, 2000). [...] negative or hostile attitudes are expressed through humor and explained "that people laugh more at jokes that disparage people toward whom they have negative attitudes and laugh less at jokes that disparage those with whom they identify" (p. 33)." (Scheel 2017)

"Humor can be a method of enhancing social cohesion within an in-group, but it can also be a way of excluding individuals from an out-group. It can be a means of reducing but also reinforcing status differences among people, expressing agreement and sociability but also disagreement and aggression, facilitating cooperation as well as resistance, and strengthening solidarity and connectedness or undermining power and status." (Martin 2007)

“One of the earliest, as well as one of the clearest, attempts to formulate an objective theory of laughter must be that of the Scottish philosopher Beattie, writing in 1776: “Laughter arises from the view of two or more inconsistent, unsuitable or incongruous parts or circumstances, considered as united in one complex object or assemblage, or as acquiring a sort of mutual relation from the particular manner in which the mind takes notice of them.” ” (Howarth 1978 s. 12-13)

“[I]n 1781, Kant was formulating a variant of the ‘incongruity theory’. For him, laughter is ‘an affection arising from the sudden transformation of a strained expectation into nothing’ – in other words, the frustration of our expectation by the sudden revelation of incongruity in two things apparently congruent. This formula was to be expanded by Schopenhauer, who may be seen as combining both Beattie and Kant: “The cause of laughter is in every case simply the sudden perception of the incongruity between a concept and the real objects to which it has been related in our mind. . . . All laughter then is occasioned by a paradox, and therefore by unexpected assimilation, whether this is expressed in words or in actions.” ” (Howarth 1978 s. 13)

Den franske filosofen Henri Bergson ga ut boka *Latteren* i 1901. Han fokuserer sterkt på korreksjonslatter, altså at vi ler av mennesker som vi vil ha “tilbake i folden”. I Bergsons humor-teori er latter et disiplineringmiddel (Genazino 2007 s. 122). Bergson er opptatt av hva som skjer i sosiale situasjoner der et menneske blir ledd ut av en gruppe mennesker, og hva som er grunnene til denne latteren. Han kom fram til at latterens funksjon er å slipe kantene av personer som er for firkantete. Latteren utløses når en gruppe legger merke til en person som har for mye sjelelig stivhet ved seg og som derfor gir inntrykk av at det humane blir fortrent av det mekaniske. En firkantet person oppfattes snarere som en ting enn et menneske, han eller hun virker stiv og mekanisk, monoman og fiksert, og må forvandles tilbake til et levende menneske. De menneskene som har fått noe stivt og automatisk ved seg, må lees ut for at de skal bli “menneskelige” igjen. Latteren er en sosial korreks. Et menneske som har blitt som en ting vekker latter. Latteren skal få personen til å transformeres tilbake fra ting til menneske; den innebærer altså bebreidelse, korreksjon og advarsel. I klarer ikke å ha medfølelse, og føler oss overlegne den som vi ler av.

Vi ler ofte av mennesker som oppfører seg med en “mekanisk stivhet” (Bergson 1988 s. 8) der vi heller ville møtt oppmerksom føyelighet og pragmatisk fleksibilitet. Det at en person har et stivt automat-preg, uten føyelighet og føyelighet, får oss til å le (Bergson 1988 s. 12). Det komiske oppstår når den mekaniske personen kolliderer med sine omgivelser. “Det stive, det fiks ferdige, det mekaniske, i motsetning til det myke, det kontinuerlig foranderlige, det levende, distraksjonen i motsetning til oppmerksomheten, det automatiske i motsetning til fri aktivitet, er summen av det som latteren understreker og vil korrigere.” (Bergson 1988 s. 99-100) En komisk person er ofte kjennetegnet ved en utilpassethet i

samfunnet, ved å følge sin egen vei uten å ta hensyn til andre, ved å være usosial, ikke tilpasse seg miljøet rundt seg. Det er noe fåfengt og Sisyfos-aktig over deres anstrengelser. Innsatsen gir ingen resultater, eller en stor årsak får en liten virkning. Det komiske oppstår ofte når en persons usosiale egenskaper observeres av personer som er ufølsomme overfor dette handikappet (Bergson 1988 s. 111). Det er umulig å leve alene og isolert uten å utnytte andre, uten å være som en parasitt i samfunnet. Å være usosial er oftest å være ufølsom (Bergson 1988 s. 111).

Den tyske teologen og filosofen Friedrich Schleiermacher skrev: “En komisk person er enhver som ikke har tatt opp i seg sitt forhold til helheten.” (sitert fra Barloewen 1984 s. 128)

“Den komiske person er en *type*.” (Bergson 1988 s. 113) Tragedien handler om individer, komedien om typer (Bergson 1988 s. 127). Ofrene for latteren i komedier har ofte én dominerende egenskap, f.eks. forfenglighet, gjerrighet, uhøflighet eller hypokondri. En person som er pedantisk eller uhøflig, blir fort latterliggjort. Spesielt alle typer forfenglighet og egoisme virker komisk (Bergson 1988 s. 132-133). Personer med fikse ideer (og som gjerne vil påtvinge andre sine fikse ideer), som er annerledes og eksentriske, blir komiske. I komediesjangeren ser vi ofte hovedpersoner med et “hakk i plata” og som vi ler av inntil komediehandlingen fører dem tilbake i det dynamiske fellesskapet. Sirkusklovnene kan vise publikum analogier mellom dyr, menneske og maskin (Barloewen 1984 s. 89). Ofte viser klovnens kropp mekanisk stivhet og ville overdrivelser (Barloewen 1984 s. 92).

Visse typer par av personer har tradisjonelt blitt oppfattet som komiske – den komiske pardannelse – f.eks. en liten, tjukk mann og en høy, tynn kvinne, eller den blide og den sure, Don Quijote og Sancho Panza, Helvan og Halvan osv.

“Det er vanskeligere å latterliggjøre en smidig last enn en ufleksibel dyd.” (Bergson 1988 s. 105) I komediene er alle overdrivelser av det onde, det er den gylne middelvei og menneskelige pragmatisme som er idealet. Bergson mener det forvirrete, distré menneske er den morsomste av alle typene. Å le av slike folk er en type lytehumor (de har en sosial mangel). Men også ytre lyter, som det å halte eller ha store vorter i ansiktet, kan bli ledd av. Bergson skriver: “Det er hevet over tvil at visse misdannelser har på andre det triste privilegiet å kunne, under visse omstendigheter, framkalle latter.” (sitert fra Andries 2000 s. 290) Lytehumor er ondsinnet eller virker slik på ofrene.

Bergson skriver om lytehumor: “Another example he brings up is funny-looking people (his example is the hunchback) who he says make us laugh because they look like things we can imitate. Because we can imitate them, Bergson says, it appears to us that they are acting based on a behavior pattern (the mind instead of the body) and hence we laugh in a sort of corrective gesture” (Jeffrey Klassen i <https://offscreen.com/view/humour-a-synthesis-pt1>; lesedato 15.03.19).

Det å le av ikke-fleksible personer kaller Bergson en “sosial gest”, en “straff” og en “korreksjon” (1988 s. 15-16 og 67). Vi ler av personer som ikke vekker vår sympati, men vår redsel eller medynk. Humoren fungerer ydmykende, som en reprimande eller straff (Bergson 1988 s. 103 og 106). Latteren fungerer som en korreksjon, som samfunnets hevn over den som tar seg for store friheten på fellesskapets bekostning (Bergson 1988 s. 150). Latteren kan skremme og ydmyke sitt offer, men dette ondet brukes for å oppnå det gode (s. 151-152).

I *Latteren* beskriver Bergson “en særlig repressiv latterform. [...] Han beskriver en latterform, der kan bruges til at holde ro og orden i samfundet, hvor latteren tjener som et næsten humant redskab til at rette afvigende folk ind under samfundets gældende normer og er en af de mildeste repressalier, som samfundet kan benytte sig af i forholdt til afvigende individer, langt mildere end fængselsstraf, korporlig afstraffelse eller aflivning. [...] For Bergson forårsages latteren af “Ethvert sæt af handlinger og begivenheder der, når de flettes sammen, giver os en illusion om liv og en klar fornemmelse af et mekanisk arrangement.” Det er komisk, når et menneske momentant forlader sin menneskelighed og optræder som maskine: “Det menneskelige legemes stillinger, gestikulationer og bevægelser er latterlige i præcis det omfang som dette legeme får os til at tænke på simpel teknik.” Denne optagethed af det mekaniske menneske som det komiskes kilde skal ses i forlængelse af Bergsons tilknytning til den vitalistiske filosofi. Mennesket bliver lattervekkende, når det gør vold mod den levende og skabende vitale kraft, der driver det mod stadig højere åndelig udvikling, og i stedet ter sig som en simpel maskine.” (Kasper Lie i <http://aestetik.au.dk/>; lesedato 23.09.11)

“Nok er latteren lystfuld for de der ler [...], men dens formål er ikke altid at være inkluderende og skabe fællesskab; den repressive latter fordømmer og udgrænser de, der ikke er eller gør som flertallet, og som sådan tjener latteren en vigtig sociale funktion i opretholdelsen af den herskende orden: “Enhver *stivhed* i karakter, sjæl, ja, selv legeme forekommer altså samfundet mistænkelig, eftersom det kan være et tegn på indslumrende aktivitet eller en aktivitet der er på nippet til at isolere sig, og som har en tendens til at fjerne sig fra det fælles midtpunkt hvorom samfundet drejer, kort sagt, et tegn på excentricitet. Og dog kan samfundet ikke i dette tilfælde gribe ind med en håndgribelig undertrykkelse, eftersom det ikke er ramt af noget håndgribeligt. Det står over for noget foruroligende, men det er kun et symptom – knap nok en trussel, allerhøjest en gestikuleren. Derfor svarer det også igen med en simpel gestus. Latter må være noget i den retning, en *social gestikuleren*. Gennem den frygt den indgyder lægger den en dæmper på excentriciteterne, søger til stadighed for visse underordnede aktiviteter, som ellers kunne risikere at isolere sig eller slumre ind, holder sig vågne og i kontakt med hinanden, og blødgør alt hvad der måtte være tilbage af mekanisk stivhed på det sociale legemes overflade.” Latter og frygt kædes sammen ved, at latteren indgyder frygt hos den, der les af. Latteren bruges slet og ret som et opdragelsesmiddel overfor de, der afviger fra den herskende orden, og er flertallets effektive piskesnert mod excentricitet og anden træden-ved-siden-af.” (Kasper Lie i <http://aestetik.au.dk/>; lesedato 23.09.11)

“Latteren er ikke en behagelig størrelse i Bergsons beskrivelse. Han skriver, meget eksplisit, i slutningen af essayet om den repressive latter: “Latter er frem for alt en tilrettevisning. Da den er til for at ydmyge, skal den gøre et ubehageligt indtryk på den person det går ud over. Gennem den tager samfundet hævn for de friheder man har tilladt sig over for det. Den ville ikke nå sit mål, hvis den var kendetegnet af sympati og godhed.” og han fortsætter lidt senere: “Den har til opgave at intimidere og ydmyge. Det ville den ikke have held med, hvis naturen ikke med dette formål for øje havde anbragt en lille smule ondskab, eller i det mindste skadefryd, i selv det bedste menneske.” Hævn, ydmyge, tilrettevisning, ondskab, skadefryd – det er ikke ord, som hverken Søren Kierkegaard eller Sigmund Freud benyttede sig af i deres diskussioner af latteren. Bergson beskriver en latterform, der kan anses for at være positiv og ønskværdig – latteren som en human gestus, der er at foretrække frem for den rent korporlige afretning, der ellers skal til, når afvigerne skal afrettes. Vi behøver med latteren ikke at eskalere vore pressionsmidler mod dem, der tænker og opfører sig anderledes – vi kan le af dem og gøre grin med dem, indtil de fatter, at de skal være som os. På den måde kan vi sikre ro, orden og harmoni uden at måtte gå til yderlighederne. En latter i civilisationens og civiliseringens tjeneste.” (Kasper Lie i <http://aestetik.au.dk/>; lesedato 23.09.11)

“For at den repressive latter skal ramme præcist, skal den være et resultat af en moden overvejelse, men for Bergson er latteren en naturlig og automatisk reaktion, der ikke giver den leende tid til at ramme rigtigt hver gang. Derfor kan han give denne præcise skildring af problemerne med den repressive latter: “Latteren straffer visse fejl omtrent som sygdomme straffer visse udskejelser, den rammer uskyldige og skåner skyldige, dens sigte er alment, og den kan ikke gøre hvert enkelt tilfælde den ære at undersøge det separat. Sådan er det med alt hvad der sker ad naturlig vej i stedet for at være et resultat af modne overvejelser. Der kan vise sig en gennemsnitlig retfærdighed i slutresultatet, men ikke i detaljer i hvert enkelt tilfælde.” Bergson beskriver her, hvor upræcis latteren er, når den er magtens våben mod afvigerne, og at den kun i sidste ende kan gøre sig håb om at skabe en gennemsnitlig retfærdighed. At le den repressive latter svarer således til at skyde med spredehagl. [...] latteren som opdragelsesmiddel, idet man ifølge Bergson ler af de, der excentrisk træder ved siden af samfundets normer, og at disse for at undgå den hånende latter, holder sig indenfor normerne.” (Kasper Lie i <http://aestetik.au.dk/>; lesedato 23.09.11)

“Robert McKee beskriver i boken *Story* (1997) forskjellen på den dramatiske og den komiske karakter: “Alle karakterer forfølger begjær til tross for motkrefter. Men den dramatiske karakter er fleksibel nok til å trå tilbake fra risikoen og innse: ‘Dette kunne få meg drept.’ Men ikke den komiske karakter. Den komiske karakter er merket av en blind besettelse. Det første skrittet for å løse problemet med en karakter som skulle være morsom, men ikke er det, er å identifisere hans fikse idé. [...] En komisk karakter blir skapt ved å gi rollen ‘a humour’, en blind besettelse

som karakteren ikke ser.” Som eksempler nevner McKee noen rolleprestasjoner fra filmen *A Fish Called Wanda*: Kevin Kline har en fiks idé om at han er en intellektuell, Michael Palin er besatt av kjærlighet til fisk, Jamie Lee Curtis er fiksert på menn som snakker fremmede språk, og John Cleese har en besettende frykt for å komme i forlegenhet. Merk at det som gjør disse karakterene komiske ikke er uvanligheten i deres holdninger eller sannhetsgehalten i deres forestillinger. Det er ikke i seg selv komisk å like menn som snakker fremmede språk – mange kvinner er som Curtis. Videre deler Palin kjærligheten til fisk med Greenpeace, og Cleeses frykt for forlegenhet har han til felles med alle sosialfobikere. Det er heller ikke i seg selv komisk at Kline anser seg som en intellektuell – det samme gjør mange av Morgenbladets lesere. Det som gjør en karakter komisk er ifølge McKee kombinasjonen av to faktorer: et fremtredende trekk som er ufleksibelt (en fiks idé), samt at karakteren selv er blind for at trekket er latterlig. Et relevant eksempel her er politikaptein Clouseau, som er besatt av å være verdens mest perfekte detektiv. Clouseaus “humour” ligger ikke i hans grad av kompetanse (får han bilen i revers?) eller i hans sakers eventuelle rettferdighet (vil islam erobre Europa?), men derimot i at han er ufleksibelt og blindt besatt av å være verdens mest perfekte detektiv.” (*Morgenbladet* 28. september – 4. oktober 2012 s. 20)

Humor og latter er for Bergson et genuint menneskelig og sosialt fenomen. Ifølge han er det umulig å le av et landskap og av et dyr, med mindre dyret har et menneskelig trekk, f.eks. et menneskelig uttrykk i ansiktet.

“Bergson’s contention that we laugh at human nature when it behaves with a machine-like rigidity finds convincing illustration in the *comédie-vaudeville* tradition that flourished from Labiche and Feydeau to Ben Travers and Brian Rix, before receiving its fullest justification, perhaps, in the Marx Brothers films.” (Howarth 1978 s. 16)

I Sigmund Freuds essay “Vitsen og dens forhold til det ubevisste” (1905) sammenligner Freud vitser og andre morsomme historier med det “fortetningsarbeidet” som foregår i en drøm. Ulike elementer smelter sammen. Freud påpeker ordspill som et humoristisk virkemiddel, f.eks. gjennom en type “fortetningsarbeid” som også foregår i drømme. Freuds eksempel er en vanlig mann som har sittet ved siden av en millionær og deretter forteller at han ble behandlet vennlig og “famillionært”. Fortelleren av vitsen trenger ikke å gå inn på omstendelige forklaringer av komplekse psykiske behov, men uttrykker dem i blandingsordet “famillionær” (Genazino 2007 s. 129). Freud mente at mange vitser bunner i “lysten på frigjøring ved å sette til side hemninger” (sitert fra Genazino 2007 s. 131). Han oppfattet humor som en lynavleder (på linje med kunst og drømmer) for våre fortrenge følelser og lyster.

I det korte essayet “Humoren” (1927) framstiller Freud humoren som narsissismens triumf. Humor har for Freud noe storslagent ved seg fordi den lar narsissismen seire, slik at jeget framstår som usårlig (gjengitt fra Genazino 2007 s. 132). Han

mener det er noe trassig ved humor, der lystprinsippet gjør seg gjeldende mot den reelle virkeligheten (Genazino 2007 s. 132). Humoren lar jeget oppleve seg som seirende.

Freud hevdet at “humor is a *mitigated* form of aggression” (her gjengitt her fra <https://benjamins.com/online/hts/articles/hum1>; lesedato 23.04.19)

“A person appears comic to us if, in comparison with ourselves, he makes too general an expenditure on his bodily functions and too little on his mental ones; and it cannot be denied that in both these cases our laughter expresses a pleasurable sense of the superiority that we feel in relation to him” (Freud sitert fra Howarth 1978 s. 13) Freud legger også vekt på “laughter as a relief of tension” (Howarth 1978 s. 13). “Comic relief” er et humoristisk innslag i et ellers ikke-humoristisk verk, f.eks. for å gjøre handlingen mindre tyngende.

“According to Freud (1856-1938), relief or release theory implies “Humour released by ‘excess’ nervous energy which actually masks other motives and/or desires” (cf. McCreddie & Wiggins, 2008, p. 585). The relief theory focuses on the *physiological* release of tension (Buijzen & Valkenburg, 2004; Meyer, 2000) by laughing. [...] For example, in a meeting with a tense atmosphere, a manager could say something funny and thus take the audience by surprise, resulting in an arousing outburst of laughter and a subsequently looser atmosphere. [...] Freud’s hypothesis that the enjoyment of hostile jokes is related to repressed aggressive drives [...] Psychoanalytic assumptions were tested with negative (i.e., aggressive or hostile) humor because positive humor is not assumed to refer to repressed feelings or thoughts.” (Scheel 2017)

“Historically, psychologists framed humor negatively, suggesting it demonstrated superiority, vulgarity, Freudian id conflict or a defense mechanism to hide one’s true feelings. In this view, an individual used humor to demean or disparage others, or to inflate one’s own self-worth. As such, it was treated as an undesirable behavior to be avoided. And psychologists tended to ignore it as worthy of study. But research on humor has come into the sunlight of late, with humor now viewed as a character strength. Positive psychology, a field that examines what people do well, notes that humor can be used to make others feel good, to gain intimacy or to help buffer stress.” (Janet M. Gibson i <https://theconversation.com/getting-serious-about-funny-psychologists-see-humor-as-a-character-strength-61552>; lesedato 29.05.18)

“[S]tress reduction via humor and laughter may be explained by arousal-relief theories. [...] Humor may serve to enhance relationships with others (e.g., affiliative, self-defeating) or the self (e.g., self-enhancing; Martin et al., 2003). Humor may also help individuals cope with stress: Humor can help people see the amusing side of problems and can help them distance themselves from stressors (Banas et al., 2011). Humor is said to enable a change in perspective and to buffer

the effects of stress by serving as a coping strategy [...] humor may enable groups to resolve conflict without engaging in destructive behavior” (Scheel 2017).

“[C]oping humor commonly takes the form of joking and laughing with other people, either in the midst of an adverse situation or shortly afterwards. For example, when the events of a particularly stressful day are discussed among a group of close friends later in the evening, difficulties that earlier seemed distressing and overwhelming can be perceived as humorously incongruous and become the basis of a great deal of hilarity and boisterous laughter.” (Martin 2007)

“If you have ever been laughed at you know that humour can hurt. Sigmund Freud, writing more specifically about jokes however in a manner that seems to apply to all forms of humour, saw aggression as an important aspect of humour. Humour, for Freud, was often a way for people to release desired energy by “circumventing” social repression. [...] Humour, in this theory, is the verbal expression of the fantasy (desired form of energy release) and a rebellious moment against the rigid rules of society.” (Jeffrey Klassen i <https://offscreen.com/view/humour-a-synthesis-pt1>; lesedato 15.03.19)

Martha Wolfensteins bok *Children’s Humor: A Psychological Analysis* (1954) “differentiates between fairy tales in which children’s frustrated wishes are realized and jokes of children in which the fulfillment of these wishes is described as absurd and undesirable. The author found that children’s jokes about children’s names provided an especially suitable outlet for sexual and aggressive fantasies. The author draws heavily for her theory of humor from Freud’s book and demonstrates that the theory which applies to the humor of adults applies also to that of children. The author got most of her material through interviews with children and had little difficulty in getting them to tell her their funny stories.” (<http://psycnet.apa.org/record/2013-40852-023>; lesedato 16.07.18)

Antropologen Helmuth Plessner skrev i essayet “Å le og å gråte” (1941) at “kollisjoner” er komiske, f.eks. forvekslinger, forkledninger, uproporsjonerte former, ubehjelpelig oppførsel, overdrivelser av alle slag, adspredthet, fikseringer og monomanier (gjengitt fra Genazino 2007 s. 134). Kollisjoner er en form for dobbelthet. Som eksempel på dobbelthet nevner Plessner etteraping av ansiktsuttrykk, tonefall og bevegelser hos en annen person. Forvekslinger og misforståelser er svært vanlig i komediesjangeren. Det komiske skyldes bl.a. at enkeltmennesket mister sin unikhhet og “verdighet”.

Andre humor-teorier finnes hos blant andre Charles Baudelaire. Baudelaire skrev: “Latteren kommer fra ideen om sin egen overlegenhet. En satanisk idé, om det noen gang fantes en slik [...] På samme måte som latteren er essensielt menneskelig, er den også essensielt motsetningsfull (mellom følelsen av overlegenhet og følelsen av menneskets svakhet)” (siteret fra Hamon 1996 s. 18).

Den russiske filosofen og litteraturforskeren Mikhail Bakhtins forsket mye på karnevalstradisjonen i Italia, Frankrike og andre land. Hans “forhåbninger til karnevalsatteren, det som på en gang skaber og lever af den ambivalente degradering, er høje: “Latteren som princip [...], nedbryder al begrænsende seriøsitet, alle præntioner om en ikketidstilknyttet betydningsfuldhed og forestillingen om nødvendighed, frigjør den menneskelige bevidsthed og menneskets tanker og fantasi og åbner dem for nye muligheder.” Han beskriver karnevalsatteren således: “Der er først og fremmest tale om en *fest*-atter. Det er i konsekvens heraf ikke en individuel reaktion på denne eller hin ‘morsomme’ episode. Karnevalsatteren er først og fremmest *alfolkelig* (folkeligheden er som nævnt indeholdt i selve karnevalets natur), alle ler, det er en ‘social’ latter; for det andet er den *universel*, den er altså rettet mod alt og alle (herunder mod karnevalsdeltagerne selv), hele verden fremstår som latterlig, bliver set og opfattet i dette latterlige lys, i sin muntre relativisme; og for det tredje og sidste er denne latter *ambivalent*: den er glad og munter og samtidig hånlig og degraderende; den negerer og bekræfter, begraver og genføder på samme tid.” [...] For Bakhtin er den ambivalente degradering tæt sammenknyttet med karnevalsatteren – de to størrelser er gensidigt afhængige og henter kraft fra hverandre – hvilket betyder, at den ambivalente degradering skabes af karnevalsatteren, samtidig med at karnevalsatteren er en reaktion på den ambivalente degradering.” (Kasper Lie i <http://aestetik.au.dk/>; lesedato 23.09.11)

“The linguistic corollary of carnivalization entails the liberation of language from the norms of decency and etiquette. Carnavalesque language is designed to degrade all that is spiritual and abstract; it transfers the ideal to a brute material level. The cheerful vulgarity of the powerless is used as a weapon against the pretense and hypocrisy of the powerful. Even the rules of grammar are suspended by what Rabelais calls a “gramatica jocosa” in which grammatical categories, cases, and verb forms, are transferred to a material and often erotic or scatological plane. [...] carnivalesque strategies of parody and dehierarchization.” (Stam 1992 s. 169)

Parodier er vanligvis komiske. Humorboka *Molvania: Et land urørt av moderne tannpleie* (på norsk 2012) av Santo Cilauro, Tom Gleisner og Rob Sitch er skrevet som en parodi på en reisehåndbok. Landet Molvania finnes ikke. Boka følger sjangertrekkene til en reisehåndbok. På baksida av den norske utgaven står det: “Molvania, polkaens og kikhostens hjemland, blir ofte oversett som turistmål, men takket være denne oppdaterte Jetlag-reiseguiden kan nå alle som har lyst, nyte en av Sentral-Europas best bevarte hemmeligheter. Denne boka inneholder alt du trenger å vite om denne mystiske republikken man bare kommer til med fly eller ved et rent uhell. Noen smakebiter: Nyttige uttrykk: Sprufki Doh Craszko? (“Hva er den lukten?”) Spisesteder: Generelt sett er det billig å spise ute i Molvania, men i noen av de større byene forventes det at du betaler litt ekstra for en kelner med bart. Innkvartering: Hotjl Palfvi er et 250 år gammelt karmelittkloster som er smakfullt pusset opp med et godt øye for tidsriktige detaljer. For eksempel er hvert rom utstyrt med et digert trekors som skjuler en velutstyrt minibar. Kultur: Nasjonal-

sangen ble valgt i 1987 etter en konkurranse. Melodien er hentet fra låta “What a feeling” fra filmen Flashdance, og tredje vers er valgfritt.” (<http://www.bookcrossing.com/journal/10510677/>; lesedato 14.07.16)

Knut Ståle Hauge deler humor i fire hovedkategorier: positiv humor, negativ humor, hvit humor og svart humor. Felles for den positive og hvite humoren er at den ikke “går ut over” noen. Den svarte og negative humoren har derimot som fellestrekk av den “går ut over” noen (Hauge 2001 s. 19). Det finnes dessuten en del typer humor som karakteriseres ved metaforer, f.eks. “tørr”, “frodig” osv. Det er uklare overganger mellom de ulike typene.

Svart humor har noe dystert og depressivt ved seg, selv om den også er komisk, som f.eks. i aforismen “I min Fars hus er det mange rom – men de fleste er i kjelleren”. I den gammeltestamentlige “Jobs bok” får Job til slutt nøyaktig like mange barn som han engang hadde, og dessuten dobbelt så mye materiell rikdom. Denne avslutningen har blitt tolket som svart humor, fordi døde sønner og døtre aldri kan komme tilbake (Borne 1992 s. 22-23).

De svenske troppene i Polen på 1600-tallet introduserte tobakken for polakkene. Den polske dikteren Jerzy Szlichtyng skrev et komisk dikt som handler om hva som skjer når de greske gudene på Olympen begynner å røyke tobakk (Herman 1963 s. 54).

“Objektet” for humoren kan variere enormt. Humor kan blant annet innebære selvlatterliggjøring (humoren er ment å ramme en selv). En spesiell type humor blant hackere har blitt kalt “geek humor”, og dreier seg blant annet om teknologi, med mye selv-latterliggjøring (Fiévet 1995 s. 72). Eksempel: “There are only 10 types of people in the world: those who understand binary and those who don’t.”

Klovner er “artificial fools” i motsetning til “natural fools” (dårer, dumme personer som er ufrivillig komiske). Klovner og andre personer som frivillig ønsker å virke komiske, har ofte en dobbelthet ved seg: enfoldige og kreative, beklagelsesverdige og beundringsverdige, dumme og kloke. I klovners ensomhet ligger det både lidelse og storhet (Barloewen 1984 s. 154). Han forener i seg det drømmende og det lidende (Barloewen 1984 s. 121). De tause klovners ordløshet kan oppfattes som en protest (Barloewen 1984 s. 156). Klovnen kan ha en spesiell evne til å uttrykke tilværelsens tristhet (Barloewen 1984 s. 70). Han eller hun kan uttrykke kampen mellom klokskap og dumhet, oppe og nede, fødsel og død, velsignelse og forbannelse, i det hele tatt alle verdens motsetninger (Barloewen 1984 s. 80). “De [klovnene] revolterer mot kjedsomheten i ethvert ordnet system, mot sløv pietet og matte håp, mot det angstskapende, mot konfliktsky forløp, mot fuge-løs totalitet som hindrer smutthull og fordømmer spontaniteten som noe umulig.” (Barloewen 1984 s. 134-135) Klovnene representerer frihet og spontanitet, en kreativ galskap (Barloewen 1984 s. 136). Deres “for-rykthet” (ikke “forrykthet”) og “motfornuft” glir over i taushet (s. 136). Klovnen søker friheten i det uforståtte, for

slik å unngå eksistensens pinsler (Barloewen 1984 s. 121). Han/hun kan kombinere kunstnerisk eksentrisitet med innadvendt inderlighet (Barloewen 1984 s. 116).

“Klovnenes kunstneriske aporier viser trolldom og fortryllelse, samtidighet av viten og bedrag, sannhetens usannhet, den antagonistiske tilstand som totalitet.” (Barloewen 1984 s. 138) “Full av ømhet vender klovnene seg med romantisk inderliggjort forløseransikt til andre hjelpeløse kreaturer i denne verden.” (Barloewen 1984 s. 154) Klovnenes narre-eksistens er en motvekt til tingliggjøring (Barloewen 1984 s. 123). Han lever for det som er mål i seg selv (Barloewen 1984 s. 133) eller for det som er overfløding. Hans eksistens er “poetisk” gjennom å representere det overflødig (Barloewen 1984 s. 121). Klovnen torpederer konvensjonene og utfører alle slags malplasserte handlinger (Barloewen 1984 s. 127-128). Det ligger et skjult opprør i klovnenes “motstand mot forventningenes tyranni”. (Barloewen 1984 s. 133).

De russiske brødrene Vladimir og Anatolij Durov ble fra slutten av 1800-tallet berømte dyretemmere og optrådte med sine dyr på sirkus. I et av numrene skulle en gris løfte opp en sølvmynt fra manesjen ved å bruke trynet. Grisen mislyktes, og Vladimir kommenterte at det ikke kunne forventes så mye av en gris når ikke engang tsarens finansminister ikke klarte å heve den russiske rubelen (Barloewen 1984 s. 89).

Amerikaneren Emmett Kelly ble kjent for sin rolle som sirkusklovnen Weary Willie. I en av sine opptredener knuste Weary Willie en liten nøtt med et slag fra en kjempehammer – et komisk brudd på den allment aksepterte loven om hensiktsmessighet mellom mål og middel (Barloewen 1984 s. 84).

“The Clown personifies change, encapsulating all that is rebellious and spontaneous within the individual, all that strains against the narrow codes of social life. The Comic antagonist embodies civilisation, all that is stifling and corrupt within the social order, all that would block or thwart efforts towards individual self-expression and personal pleasure.” (Henry Jenkins sitert fra Wells 1998 s. 153)

Chaplin er full av motsetninger mellom det høye og det lave: Han er både gentleman og vagabond, som en ustabil syntese av noe motstridende, og dette kan være grunnen til at han vekker så sterke følelser (Francis Bordat gjengitt fra Mullen 2013 s. 97). I artikkelen “Chaplin and the Body of Modernity” (2005) skriver Tom Gunning om det groteske ved Chaplin-rollen, som vekker både latter og avvisning: “This body, which Chaplin shares with the long tradition of carnival clowns, contrasts sharply with what Julia Kristeva, one of Bakhtin’s critical heirs, calls “the clean and proper body” – the body of bourgeois individualism, cosmetically enclosed and complete unto itself, never openly emitting noises, smells, or embarrassment. [...] Chaplin’s natural “body in process” provokes laughter because of his violation of social taboo, breaching the codes of repression that had been imposed with the growth of middle class propriety on bourgeois culture. Thus even

this “natural” body, this return to the clowns of carnival, has a modernist dimension, one closely related to the modern preoccupation of portraying the physical body in its grotesque, rather than idealized or eroticized, forms.” (sitert fra Mullen 2013 s. 98)

“What is the criteria for the greatest comedian? Is it the comedian who produces the most laughs, the funniest? Or is it the comedian who, along with being funny, says something about human nature, society (this was the criteria held up by Gerald Mast in his classic text, *The Comic Mind*)? [...] The key early films are *Easy Street* (1917), which draws on Chaplin’s own poverty-riddled upbringing to present a mixture of wildly funny slapstick and observations on poverty and urban crime (the street where Chaplin was born was similarly named, East Street) and *The Immigrant* (1917, immigration), followed by *Modern Times* (1936, modernity, industrialization, Taylorism) and *Monsieur Verdoux* (critique of capitalism).” (Donato Totaro i https://offscreen.com/view/chaplin_endure; lesedato 20.12.18)

Den italienske regissøren Federico Fellinis film *Klovnene* (1971) er en vemodig hyllest til sirkusartister og klovner.

“Den første sykehusklovn dukket opp på barnesykehus i London for over 100 år siden. Det finnes i dag omtrent 50 sykehusklovnorganisasjoner verden over [...] Bjørn Erikstein, administrerende direktør ved Oslo universitetssykehus, mottar stadig positive tilbakemeldinger fra pasienter som har hatt besøk av Sykehusklovnene. - For barn og unge i en alvorlig livssituasjon er klovnene en veldig viktig og hyggelig adspredelse. De kan fungere som et lys i tunellen.” (*Dagbladets Magasinet* 28. september 2013 s. 64) I 2008 arbeidet Susanne Sønderbo som prest, klovn og psykolog ved Hamar sykehus, der klovnerollen skal muntre opp mennesker med alvorlige sykdommer (*Dagbladet* 8. november 2008 s. 7).

Et av medlemmene fra aktivistgruppa The Clandestine Insurgent Rebel Clown Army “poserer under en demonstrasjon mot utbygging av kullgruven “Garzweiler II”. Klovnene deltar for å redusere spenningen mellom demonstrantene og politiet.” (*A-magasinet* 9. januar 2015 s. 32)

“Coulrofobi” er klovnefobi, dvs. manisk redsel for klovner. “Mennesker som har coulrofobi har en innpåsliten og vedvarende angst for klovner. Årsaken til fobien eller angsten for klovner er vanligvis uviss, men det kan skyldes dramatiske episoder eller andre fobier. Skrekken for klovner kan håndteres av kliniske psykologers eksponeringsterapi. Coulrofobi blir også benevnet som klovneskrek og klovnefobi, men ordet coulrofobi er det vitenskapelige navnet på fobi- og angstlidelsen.” (<http://www.fobier.net/coulrofobi>; lesedato 05.01.15)

I den såkalte *Reveromanen* fra fransk middelalder latterliggjøres både adelsfolk og prester. Et esel er erkebiskop, en kamel er pavens utsendte osv. (Lanson og Tuffrau

1953 s. 46 og 51). Den tyske forfatteren Frank Wedekind skrev skuespillet *Vårløsning: En barnetragedie i fire akter* (1891; på norsk 1983) som et angrep på borgerlig seksualmoral og livsfiendtlighet. I stykket blir ungdommer undertrykt av foreldre og lærere, og noen av de unge dør eller går til grunne på andre måter. I et brev til en teaterregissør skrev Wedekind i 1907: “Jeg tror at stykket blir mer gripende jo mer harmløst, jo mer solrikt, jo mer fullt at latter det blir spilt.” (sitert fra Pickerodt 1990 s. 37)

Humor er big business. Latter er en viktig essens i god, lett fordøyelig underholdning, kanskje spesielt innen dramajangrene og film. Eksempler på tekster og programmer som skal få oss til å le, er komiske såpeserier, stand-up-komikeres show, revyer, karikaturtegninger i avisene ... Humor fungerer ofte subversivt (undergravende, omstyrtende), f.eks. ved å ødelegge det gode imaget til noen politikere eller firmaer.

Den amerikanske forfatteren Mark Twain på 1800-tallet har blitt kalt en stand-up-komiker (Ro 1997 s. 95). “As a term, stand-up comedy has only been used since 1966. However, the practice of a speaker facing an audience and trying to be perceived as humorous is a staple of (though not limited to) western society. Some locate the roots of contemporary stand-up in the paradox of the wise-fool (whether it be a fool who says something wise, or a wise man that acts a fool), traceable back to at least the middle ages and the figure of the court jester [...] Nevertheless, the contemporary form of stand-up is thought to have emerged in the United States when Mark Twain began as an after-dinner speaker and humorous lecturer in 1856” (Nathan A. Wilson i <http://www.participations.org/Volume%208/Issue%202/2h%20Wilson.pdf>; lesedato 10.03.15).

Andre tidlige eksempler på såkalte “platform kings” var Josh Billings og Artemus Ward. Wilhelm Genazino hevder at de populære humorprodusentene, som standup-komikere, har kontinuerlig latter som sitt mål. I et vellykket humorshow blir det ledd hele tiden. Og massen blir til en leende enhet, massens reaksjon skal være enhetlig. Det betyr at den enkelte publikummer hele tiden trenger bekreftelse ved å høre at også de andre ler (Genazino 2007 s. 166). Et publikum som sammen ler av noe som foregår f.eks. på en scene, blir et fellesskap og opplever en slags “forsoning” eller samhold.

I mange land har det blitt utgitt og utgis fortsatt vittighetsblader, der poenget er å få folk til å le og se det latterlige ved (kjente) personer. Berømte utenlandske vittighetsblader var *Punch*, *La Caricature*, *Corsaren* (i Danmark), *Söndagsnisse-Strix* (i Sverige; først to atskilte blad), *Simplicissimus* og *Kladderadatsch*.

Vittighetsbladene i Norge “oppsto rundt 1850 og [...] fikk sin storhetstid i perioden 1880 til 1905. Men den [dvs. denne pressen] eksisterte også spill levende til inn i 1920-årene, med bladet *Exlex* som et høydepunkt. Siden gikk det raskt tilbake, inntil den forsvant på 1950-tallet. Rundt 150 vittighetsblad fantes til sammen i hele

perioden; de aller fleste levde korte liv. [...] Sammen med den ordinære pressen har vittighetspressen med sin samfunnskritikk fått spille en viktig rolle som “den fjerde statsmakt” i det politiske systemet”. (Berntsen 1999 s. 15) Innholdet var innen ulike sjangrer: “[M]oropressen, skjemtepressen og den satiriske pressen – som var så fulle av vitser, karikaturer, rare historier, ironi, humor og samfunnskritikk.” (Berntsen 1999 s. 14)

“Vi har ikke hatt politisk satire i tradisjonell forstand på TV i Norge. Da mener jeg politisk satire i betydningen systematisk kritikk av makt, primært politikere og autoritetshierarkier. Noe lignende har vi dog hatt. Chat Noir under krigen blir stadig trukket frem som en sterk kritisk instans mot det tyske regimet. [...] Ofte kommer en oppblomstring av politiske humoruttrykk under kriser og under politisk undertrykkelse, mens humoren får funksjon av ren underholdning når politiske spenninger opphører. [...] Humor er relasjonell og situasjonell, den står i forhold til samfunnet og kulturen rundt. Vi kan også se det hos minoritetskomikere. Svenske Lasse Lindroth og Shabana Rehman har opplevd en undertrykkelse som etniske skandinaver som regel slipper. [...] Kanskje er det slik at bare det underrepresenterte perspektivet kan bli virkelig politisk i et åpent, tolerant samfunn? Shabanas inntreden i det offentlige rom lærte oss mye, spesielt om kvinneundertrykkelse innen islam. [...] Det er selvfølgelig å håpe på at det kommer flere som henne, som tør å risikere livet for ytringsfriheten.” (Maja Løvland i *Dagbladet* 10. august 2008 s. 39)

“I boken “Satiristas: Comedians, Contrarians, Raconteurs & Vulgarians” diskuterer Paul Provenza humoryrket med tonnevis av fantastiske komikere og artister.” (*Klassekampen* 6. juli 2013 s. 26) “Our nation's finest comedians, contrarians, and comic subversives come together to discuss the nature of humor, its relevance to society, and how simply speaking the truth as one sees it can give life meaning We are living in a new golden age of satire. In a nation divided, polarized, and cynical of “official” news and information, it’s no surprise that more young people get their news today from Jon Stewart and Stephen Colbert than from 60 Minutes and CNN – the people who speak the most openly and fearlessly are our satirists. Politics and culture are analyzed, criticized, scandalized, and energized by comedians with no agenda other than to create the laughter and shock that comes from recognition and truth.” (<http://books.google.no/books/about/Satiristas.html>; lesedato 12.12.13)

“En spøk må klare å fortelles over hundre ganger før den sendes på luften. På filmen er tallet sannsynligvis tusen. Det finnes spøker som er morsomme de 350 første gangene, før vi den 351. gangen tenker “øh, jeg er litt lei av den” – og da forandrer vi den.” (Matt Groening, skaperen av Simpson-figurene, gjengitt fra *Aftenposten Aften* 27. juli 2007 s. 19)

“Practical jokes [...] [er] planlagte humoristiske handlinger, hvor man lurer et intetanende offer opp i en eller annen ubehagelig situasjon. Er spøken vellykket, får

man en god historie å fortelle etterpå.” (Tyrdal 2002 s. 51) Det dreier seg altså om en skøyestrek som framstiller offeret for skøyestreken som dum eller latterlig.

“[D]en nyeste humortrenden [er] såkalte *roasts* der konkurrenter og kjendiser må tåle lyskespark så kraftige at det nærmer seg karaktermord” (*Morgenbladet* 10. – 16. juni 2011 s. 41). “Roast Humor and Insults[:] Being roasted is an honor, but you must be careful to honor people while you are roasting them during a public speaking engagement. Joke about things that are obviously untrue, then exaggerate them to make them more obvious. Or, you can outrageously exaggerate things that are true.” (<http://www.public-speaking.org/public-speaking-roast-article.htm>; lesedato 16.01.17)

Noen humoristiske strategier har vokst til internasjonale “bevegelser”. Den 19. september hvert år har av amerikanerne John Baur and Mark Summers blitt erklært som den internasjonale “Talk Like A Pirate Day”: ”Once upon a time – on June 6, 1995, to be precise – we were playing racquetball, not well but gamely. It wasn’t our intention to become “the pirate guys.” Truth to tell, it wasn’t really our intention to become anything, except perhaps a tad thinner and healthier, and if you could see our photos, you’d know how THAT turned out. As we flailed away, we called out friendly encouragement to each other – “Damn, you bastard!” and “Oh, jeez, my hamstring!” for instance – as shots caromed away, unimpeded by our wildly swung rackets. On this day, for reasons we still don’t quite understand, we started giving our encouragement in pirate slang. [...] By the time our hour on the court was over, we realized that lapsing into pirate lingo had made the game more fun and the time pass more quickly. We decided then and there that what the world really needed was a new national holiday, Talk Like A Pirate Day.” (<http://www.talklikeapirate.com/about.html>; lesedato 24.09.10) Etterhvert fikk de to mennene oppmerksomhet fra mediene, og ideen spredte seg. Piratdagen har blitt markert over hele kloden, samt på en av de amerikanske romstasjonene.

“Flere hundre demonstrerte i Oslos gater for Bård Tufte Johansens og Harald Eias kampsak: “Kvinner som sliter med uønsket atferd ved egen omsorg”. De to kjendisenes til tider absurde humor brer om seg. Talkshowet “Storby natt” på NRK1 tirsdager og torsdager klarer å samle flere hundre til demonstrasjon for en tulle sak – pluss et titall pressefolk, mens seriøse demonstrasjoner for viktige saker bare kan drømme om et slikt oppbud. - Dette gikk skikkelig bra, sa Eia og Tufte Johansen etter demonstrasjonen. Den ble filmet av NRK, og blir vist på tv i kveld. Utgangspunktet er en serie sketsjer med Tufte Johansen, alias Gunnar Veistad i Helsedirektoratet: I “Storby natt” hevder Veistad at ni av 14 kvinner sliter med uønsket atferd ved egen omsorg, og nå har holdningskampanjen fått en støttegruppe på Facebook med over 20 000 medlemmer. [...] - Nå skal vi gå til min arbeidsplass, Helsedirektoratet. Men ikke bruk barn som levende skjold, sier Gunnar Veistad, som får med seg de 3-400 fakkelframmøtte i taktfaste rop oppover Universitetsgata. [...] Deretter går demonstrantene løs på Gunnar Veistads bil, og knuser rutene før de velter den rundt. Alt vel regissert fra NRKs side – med politiet

til stede som sørger for å stanse trafikk og slippe demonstrantene fram.”
(*Dagbladet* 18. november 2010 s. 40) Formuleringen “Kvinner som sliter med uønsket atferd ved egen omsorg” latterliggjør terapeut-språk.

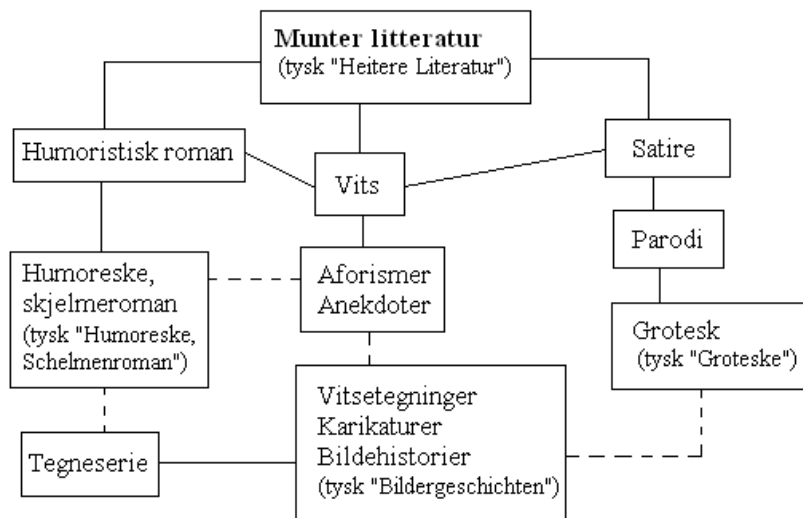
Engelskmennene Ricky Gervais and Stephen Merchants TV-serie *The Office* (2001) “ansees som en pioner når det kommer til pinlighetshumor [...] Det har kanskje aldri før vært så viktig å ha gode sosiale ferdigheter, og, på en elegant måte, kunne veksle mellom koder og etiketter på ulike sosiale arenaer. Jobb, privatliv og vår eksistens i sosiale medier, krever ulike former for sosial intelligens og kunnskap. Når noen ikke behersker disse nye sosiale kodene, blir alle faderer, ordforvekslinger og fornærmelser morsomme å se på – men bare på avstand. Heller enn å oppleve skadefryd når de er vitne til disse sosiale tabbene, vil TV-seerne sitte igjen med en følelse av å være flau på karakterenes vegne. Et fenomen som i det tyske språket har fått en egen betegnelse: *Fremdschämen*. Slik blir denne typen sitcom på linje med en flau hjemmevideo av den fulle onkelens konfirmasjonstale” (*Aftenposten* 8. juli 2011 s. 4).

En lærer i Ringsaker fikk i 2012 sparken fra jobben fordi han på Internett hadde uttrykt sympati for masseorderen Anders Behring Breiviks meninger. Læreren hadde blant annet skrevet at han “håper AP atter setter ut AUFere på Utøya i året som kommer og at året byr på en flott jaktseong der ute”. Selv hevdet læreren at dette var humoristisk ment: “Dette er ekstremhumor fra min side, ment for å presse grensene for hva som er greit å tulle med” (<http://www.ostlendingen.no/ringsakerblad/fikk-sparken-som-barneskole-lerer-etter-breivik-sympatier-1.6766899>; lesedato 14.02.12). “I motsetning til dere, så kjenner jeg [læreren NN] personlig. Og jeg kjenner hans kølsvarte og ramsalte form for humor. De kommentarene han har kommet med på Facebook har ALLTID hatt humoristiske undertoner, men det er jo enkelte som tar dette veldig bokstavelig da. Humor er farlig det, det kan nemlig tolkes BOKSTAVELIG, og da får det brått en helt annen mening. [NN] har aldri overfor meg sagt at han støtter Breivik, men han har fleipet og tullet mye med Breivik, ja – det har han. Han har nok balansert på en knivsegg, fordi i dette samfunnet er det enkelte ting man ikke kan fleipe med tydeligvis, som f.eks. Breivik. Og [NN] har alltid likt og pushe grenser, enten det er på film eller i form av verbale ytringer, og kølsvart humor er ikke “godtatt”. Når han da kaller Breivik for “Godgutten”, så er det jo temmelig opplagt at det er ironisk ment, men ironi er det jo heller ikke alle som forstår da...” (en venn av læreren på <http://freak.no/forum/>; lesedato 14.02.12)

“Breivik-vitsene sprer seg blant norske komikere. Noen publikummere ler. De fleste blir helt stille. [...] Raskt etter angrepene spredte det seg vitser som “Har du sagt A, så må du si BB” eller vitsen om at uvanlig mange fikk svømmeknappen på Utøya 22. juli. [...] “Synd Breivik spilte voldelige spill som World of Warcraft og ikke fredelige spill som Tetris. Da hadde han ikke skutt Auf-ere, men bare stablet dem oppå hverandre”. [...] vitsen gjør narr av Breiviks ynkelighet, og forklaringsmodellen om at dataspill gjorde Breivik gal. [...] noen kunne få assosiasjoner av

Tetris-stabling til en likhaug. [...] fjorårets Krenk-festival, drevet frem av Bård Tufte Johansen etter terrorangrepet mot satiremagasinet Charlie Hebdo i Paris, der norske komikere ble oppfordret til å krenke så hardt de kunne. [...] Nordmenn er ikke enige om at det er greit å tulle med Breivik. [...] For i rettssalen vitset også Breivik. Han sa blant annet at han hadde begynt å elske tv-serien *Paradise Hotel*, og at dette var et klart tegn på hjerneskode.” (*Morgenbladet* 18. – 31. mars 2016 s. 50-51)

Seefeldt og Metz (1999 s. 224) illustrerer forholdet mellom noen sjangrer som ofte inneholder mye humor slik:

“Gelotofobi” er redselen for å bli ledd av (Dolores og García 2013 s. 204), enten direkte eller bak ens rygg, og er en type sosial fobi. “Laughter can be threatening to gelotophobes, who think it is malicious and directed personally at them. Being in the middle of a group of laughing friends is usually a happy experience, but for those with an unusual phobia it is anything but. They are people with gelotophobia [...] Working in a busy office can seem an insurmountable challenge if every time someone laughs, it feels like a personal attack. People with the condition can be limited in the sorts of jobs they can get. Long term, the phobia can lead to anxiety and low self-esteem. It is also associated with depression. Gelotophobes can struggle to make friends, find love, or form lasting relationships. [...] The phobia may stem from being bullied at an early age.” (<http://www.bbc.com/news/health-27323470>; lesedato 23.03.15)

“Gelotophobia, the fear of being laughed at, may have implications at work such as self-selecting specific jobs that provide fewer opportunities to be laughed at” (Scheel 2017).

“There is a special brand of yoga – Hasyayoga – that incorporates laughter.” (Steve Ellen i <https://theconversation.com/the-lowdown-on-laughter-from-boosting-immunity-to-releasing-tension-56568>; lesedato 18.05.18)

Narrer

I middelalderen hadde noen herskere og adelsmenn sin egen hoffnarr, og denne underholdningsartisten måtte kunne utenat store mengder eventyr, fabler, anekdoter og lignende. Narren måtte ha mange evner, for han skulle være akrobat, mimeskuespiller, sanger, musiker og generell humorist samtidig; en som kunne skjære morsomme grimaser, provosere, være sarkastisk, si obsceniteter, være slagferdig, polemisk osv.) (Faulstich 1996 s. 55). Spotten og de sarkastiske utsagnene gjorde at en narr fikk fiender, samtidig som nærheten til herskeren virket som en beskyttelse. En narr kunne ta seg nesten de utroligste friheter overfor sin arbeidsgiver, i egenskap av hoffnarr som ikke skulle tas altfor alvorlig. En elsket hoffnarr var nærmest immun mot sanksjoner. Hans meninger kunne framføres usensurerte, under dekke av spøk og burlesk humor (Faulstich 1996 s. 57). Meninger og synspunkter som ingen andre våget å si direkte til kongen eller adelsmannen, kunne denne få vite av sin hoffnarr. Maktforskjellen gjorde at mange en undersått ikke våget å henvende seg til herskeren, men visket i krokene og fikk andre med seg. En god narr kunne bidra til at herskeren holdt sine føtter solid plantet på jorda, uten overmot eller hovmot. Et gammelt munnhell sier at hvis du skal fortelle folk sannheten, må du få dem til å le samtidig – ellers dreper de deg.

Navnene (vanligvis fornavnene) på noen hoffnarrer i middelalderen er bevart i skriftlige kilder: Roger (hos Henrik II, 1180), Wilhelm Picolph (hos John Lackland, 1200), Geoffrey (hos kong Philipp V, 1316), Jehan Arcamalle (hos John II, 1350), Nicolas (hos hertug Philipp den modige, 1363), Thévenin (hos Karl VI, 1375), Grand Johan (hos Karl VI, 1383), Hainselin Coq (hos Karl VI), Coquinet (hos hertugen av Orleans), Dago (hos hertugen av Richemont), Denis d’Espinel (hos Franz II) (Faulstich 1996 s. 57).

Den danske astronomen Tycho Brahe levde på 1500-tallet og hadde i sitt slott Uranienborg på øya Ven en kjeller med “a small prison where unruly or complaining tenants could be silenced until they were ready to behave. Advice on how to treat them was given Tycho by his court jester, Jeppe. A misshapen dwarf barely three feet tall, with a huge, half-witted head, he would sit under the table like a dog at his master's feet in his fool's cap and bells, waiting to get his head patted and get tidbits tossed down to him, while chattering on and on beneath the din that went on overhead. Whenever he said anything that seemed important, his master would relay it to his guests. He was also trained to trim his master's hair, which was getting thin on top, but told not to cut his elegant, pointed beard, or his long, flowing mustaches. Jeppe was reputed to be clairvoyant, and when anyone was sick he would foretell whether that person would die or not. So at times Tycho would

take his advice.” (<http://www.ancientworlds.net/aw/Article/1268231>; lesedato 14.02.13)

Den vestlige verdens hoffnarrer kan sammenlignes med Russlands “dårer i Kristus”, munke som hver for seg utgjorde en “énmannsopposisjon” og som våget å kritisere og latterliggjøre alle. I den russiske dikteren Aleksandr Pusjkins drama *Boris Godunov* (1825) står det en slik kristen dåre utenfor Uspenskijkatedralen når Boris kommer ut etter å ha blitt kronet til tsar. Døren våger å sammenligne Boris med Herodes. Tsarer og bojarer kunne bli angrepet verbalt av dårer, uten at dårene ble straffet. De ble ansett for å være hellige menn og kvinner. De gjorde også “latterlige” ting som kan minne om de amerikanske “Clowns for Christ”: “Over 34 years in Evangelism, “Clowns for Christ, Inc.” is the theme for Rev. (Bob) Kahn, Sr. and his wife Alice of Cleburne, Texas. They perform in Baptist Churches in an entertaining and unusual approach about teachings of Christ. [...] This ministry consists of Professional Clown Tricks, Christian Skits, Ventriloquist, along with performance of Gideon, the parrot, Precious, the super dog, Zacchaeus, the gospel robot, also singing action songs with Aunt Alice and her electric organ, and a vivid Biblical, visible illustrated message.” (arbroath.blogspot.com, 17.03.09) Mottoet deres er “We are Fools For Christ’s Sake – 1 Corinthians 4:10”. (Jmfør også tyskeren Gerhart Hauptmanns roman *Døren i Kristus Christo Emanuel Quint* (1910), om en mann som tror han er Jesus, men fortalt uten bruk av humor.)

Såkalte humorpolitikere fungerer som selvbevisste narrer. De har ikke nødvendigvis som mål faktisk å bli valgt, men noen blir det: “I det danske Folketinget sitter en representant som i fjor ble valgt inn fordi han lovet medvind på alle sykkelstier, større julegaver og bedre vær. Jacob Haugaard er jazzmusiker, klovn og skuespiller. Han kom inn som et hylende korrektiv i den kjedelige valgkampen. Ved valget fikk han 23 211 stemmer. Han møtte opp hos Dronning Margrethe i en dress sydd av brasilianske kaffesekker. - Nå gleder jeg meg til å motta alle frynsegodene; det er jo dem vi lever av. Og så ønsker jeg meg en divan på kontoret slik de andre representantene har, var hans kommentar til pressen. Han karakteriserer seg selv som “en practical joke fra Århus”. Hans motto var: “Mine velgere får hva de vil ha!” Det var klar tale – også siden han tidlig i valgkampen lovet aldri å holde et valgløfte. Han tok på seg rollen som dansk hoffnarr med kampsaker som: Retten til å være dum, stygg og rik.” (*Aftenposten* 2. september 1995 s. 37)

“Den politiske verden rommer alt fra det tunge gravalvor til klovner, porno-stjerner, komikere [...] “Ole Brumm Demokratene” og “Festlig Folkeparti” dupper i vannskorpen som observatører ved høstens valg. De har merket seg at råtne egg og tomater er blitt et vitaminrikt tilskudd til det tradisjonelle valgflesket. Deres felles mål er: Mer moro for skattepengene! [...] Forøvrig renner partiet over av konstruktive forslag til landets beste. Gladere farver på sykehusene. Rosemalte bekken. Utstedene skal bare ha åpningstider – lukningstidene blir avskaffet. Fast “Ta-med-dag” på alle arbeidsplasser etter mønster fra barnehavene. Ta med

glansbildene, golfkøllene, naboens kone, suttekluten eller gamle aksjebrev.”
(*Aftenposten* 2. september 1995 s. 37)

“Britene har gjennom mange år hatt en herre i gullfloss og leopardantrekk, som under navet “Screaming Lord Sutch” og med sitt “Loonies Party” (Gærningepartiet) har jobbet aktivt for å bli medlem av parlamentet. Han og meningsfellene (de er ca 7000) har ikke latt seg slå av banen. For noen år siden vant han sogar over sosialdemokraten dr. David Owen i deres felles valgkrets. [...] Selv enkelte medlemmer av parlamentet synes det er forfriskende med Screaming og at de må tåle å bli punktert en gang i blant. Partiets løsning på EUs overskudd av smør og vin, lanserte Sutch for noen år siden: “Lag skibakker av smørberget og fiskedammer med vin. På den måten kan man fiske makrell med vinsaus.” [...] The Financial Times beskrev partiet som det som bringer all moroen i sirkuset inn i valgkampen og mener at om “Gærningene” skulle få plass i Underhuset, ville de ikke følt seg så utenfor som man kanskje skulle tro.” (*Aftenposten* 2. september 1995 s. 37)

“I USA har de blant andre Pat Paulsen – av norsk avstamning. Han stilte som presidentkandidat første gang i 1968. Paulsen har vært lastebilsjåfør og vinduspusser, men ble TV-komiker og lanserte seg som kandidat i et show. Responsen var så stor at han har fortsatt å stille gang etter gang, selv om han ikke er blant de tyngste og mest kjente kandidatene. “Pat who in ‘92” mente han var et passende kamprop, og truet med å delta i Norge i år under et tilsvarende slagord “Pat hvem i nittifem”. I 1992 fikk han flere tusen stemmer, og sågar flere stemmer enn Ross Perot i et primærvalg. Mens Perot hadde slagordet “United we stand”, kvitterte Pat Paulsen med “United we sit”. [...] Pat Paulsen mener at den dårlige servicen i det amerikanske postvesen kan gjøres like dårlig (om ikke dårligere) for halve prisen. [...] “Og vi må huske at mens århundrene ruller av sted, går tiden”, sier Pat Paulsen og viser at han snakker som en politiker.” (*Aftenposten* 2. september 1995 s. 37)

Den britiske skihopperen Michael Edwards, kjent under navnet Eddie the Eagle, ble i Norge og noen andre land oppfattet som en ren muntrasjon da han deltok i skihopping i De olympisk vinterleker i 1988. Andre tok han mer seriøst, og han hadde lengderekord i skihopping i Storbritannia. Etter å ha mislykkes i å kvalifisere seg til å delta i internasjonale konkurranser mot slutten av sin karriere, opptrådte Edwards blant annet i reklamefilmer og som sanger. Edwards fungerte som en narr for noen, mens andre så på han mer som en tragisk skjebne.

“6. mars er det fastelavenssøndag, og Øksnes menighet inviterer til karnevals-gudstjeneste [...] Dette er søndagen da det er helt vanlig å kle seg ut når man går på gudstjeneste. Og det kan vel hende at presten i år, som i fjor, har rød nese.” (<http://www.oksnesmenighet.no/>; lesedato 11.02.13)

Humorlitteratur

(_sjanger) F.eks. vitsebøker, kåseri- og anekdotesamlinger.

Eksempler:

Kjell Aukrust: *Flåklypa Tidende* (1959-94; også i perioder kalt *Folk & fe* og *RelsaFus*)

Øyvind Thorsen: *Humor og kanari* (2004)

Are Kalvø: *Våre venner kinesarane* (2007)

Det har blitt utgitt bøker med språklige og andre tabber fra f.eks. politikere og kjendiser, og bøker med naive eller “dumme” utsagn (misforståelser) fra barnemunn (av typen “Strutser er ikke norske dyr, de er innvandrere. Norske dyr er for eksempel maur, mygg og fossiler”, Nikolas 7 år).

Mange humorbøker har humoristiske titler. Den amerikanske komikeren Erma Bombeck skrev en rekke bestselgere, med titler som *Just Wait Until You Have Children of Your Own* (1971), *The Grass is Always Greener Over the Septic Tank* (1976), *Motherhood: The Second Oldest Profession* (1983), *When You Look Like Your Passport Photo, It's Time to Go Home* (1991), *A Marriage Made in Heaven ... or Too Tired For an Affair* (1993).

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>